

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİNİN
ZAQATALA filialı

Fakültə: "İqtisadiyyat və menecment departamenti"

Bölmə: "İqtisadiyyat və idarəetmə"

İxtisas: "Turizm işinin təşkili"

Müdafiəyə buraxılır:

«_____» «_____» 2025-ci il

Bölmə rəhbəri: b.m.P.M.İsmayılova

B U R A X I L I Ş İ Ş İ

**Mövzu: AZƏRBAYCANIN "YAŞIL TURİZM" POTENSİALİ VƏ
İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ**

Qrup: TT1q-20

Tələbə: Abbasov Sənan Elman oğlu

Rəhbər: b.f.d., müəl. M.R.Zəngiyeva

Zaqatala - 2025

MÜNDƏRİCAT

I FƏSİL. AZƏRBAYCANDA YAŞIL TURİZMİN ƏSASLARI VƏ MÖVCUD POTENSİAL.....	7
1.1 Yaşıl Turizm anlayışı və prinsipləri.....	7
1.2 Azərbaycanın ekoloji üstünlükləri və turizm resursları	11
1.3 Mövcud yaşıl turizm marşrutları və infrastrukturu	18
II FƏSİL. DAYANIQLI İNKİŞAF KONTEKSTİNDƏ YAŞIL TURİZMİN ROLU	24
2.1 Ekoturizmin ətraf mühitin qorunmasında rolu.....	24
2.2 Yerli icmaların sosial-iqtisadi inkişafına təsiri	30
2.3 Mədəni irsin və biomüxtəlifliyin qorunması.....	35
III FƏSİL. AZƏRBAYCANDA YAŞIL TURİZMİN İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ VƏ ÇƏTİNLİKLƏR.....	38
3.1. Beynəlxalq təcrübələr və yaşıl turizmə yönəlik siyasətlər.	38
3.2. Dünya Turizm Təşkilatının (UNWTO) tövsiyələri.....	43
TƏKLİFLƏR.....	44
NƏTİCƏ.....	44
ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.....	49

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı:

Müasir dövrdə turizm sektoru dünya iqtisadiyyatında mühüm yer tutmaqla yanaşı, sosial, mədəni və ekoloji aspektlər baxımından da böyük əhəmiyyət daşıyır. Turizm insanların istirahət, əyləncə, sağlamlıq, təhsil və ya yeni təcrübələr qazanmaq məqsədilə müvəqqəti olaraq yaşadığı ərazidən başqa bir yerə səyahət etməsi və müəyyən müddət orada qalması prosesi kimi geniş şəkildə başa düşülür. Bu sahə həm fərdi rifahın artırılmasında, həm də ölkələrin iqtisadi inkişafında mühüm rol oynayır.

Qlobal iqlim dəyişiklikləri, ətraf mühitin deqradasiyası və təbii sərvətlərin tükənməsi fonunda son illərdə ekoloji cəhətdən davamlı və məsuliyyətli turizm növlərinə maraq artmışdır. Bu baxımdan yaşıl turizm və ya ekoturizm anlayışları ön plana çıxır. Yaşıl turizm — təbiətin qorunmasına, yerli icmaların rifahına və davamlı inkişafa xidmət edən turizm növü kimi qiymətləndirilir. Bu model ətraf mühitə minimal təsir göstərməklə, həm də turizm sahəsinin uzunmüddətli inkişafını təmin edir.

Azərbaycanın zəngin təbii sərvətləri, unikal landşaftları, müxtəlif iqlim qurşaqları və qədim mədəni irsi yaşıl turizm üçün geniş imkanlar yaradır. Xüsusilə Qafqazın nadir ekosistemləri, dağlıq və meşəlik ərazilər, milli parklar, qoruqlar, Xəzər dənizi sahilləri, termal bulaqlar və kənd təsərrüfatı zonaları ekoturizm potensialının yüksək olduğunu göstərir. Azərbaycanın “2022–2026-cı illər üçün sosial-iqtisadi inkişaf strategiyası”nda və digər milli proqramlarda yaşıl iqtisadiyyat və qeyri-neft sektorunun, xüsusilə də turizmin inkişafı prioritet sahələr kimi müəyyən edilmişdir. Ölkənin Qlobal Davamlı Turizm Şurasına (GSTC) üzv olması və bu sahədə beynəlxalq əməkdaşlıqlar yaşıl turizmə keçidin dövlət səviyyəsində dəstəkləndiyini sübut edir.

Yaşıl turizmin inkişafı, eyni zamanda, regionların balanslı inkişafı, yerli əhalinin məşğulluğu və kənd yerlərində alternativ gəlir mənbələrinin yaradılması baxımından da xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Ekoturizm, həmçinin, turistlərin təbiətə və mədəni irsə hörmət ruhunda yetişdirilməsinə, ekoloji maarifləndirməyə və təbii sərvətlərin qorunmasına yönəlmiş bir vasitədir. Bütün bu amillər yaşıl turizmin ölkə üçün strateji əhəmiyyət daşıyan sahə olduğunu təsdiqləyir.

Bu buraxılış işinin məqsədi Azərbaycanın yaşıl turizm potensialını araşdırmaq, bu sahədə mövcud imkanları və problemləri təhlil etmək, habelə yaşıl turizmin inkişaf perspektivlərini qiymətləndirməkdir. Mövzu həm ölkənin iqtisadi diversifikasiyası, həm də ətraf mühitin davamlı mühafizəsi baxımından aktual və elmi-praktik cəhətdən əhəmiyyətlidir.

Yuxarıda qeyd edilən həmin məsələlərin buraxılış işində araşdırılması mövzunun aktuallığını göstərir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri.

Tədqiqatın məqsədi. Bu tədqiqatın əsas məqsədi Azərbaycanın "yaşıl turizm" potensialını qiymətləndirmək, mövcud resursları müəyyənləşdirmək və bu sahənin inkişaf perspektivlərini araşdırmaqdır. Tədqiqat həmçinin ekoloji davamlılıq prinsiplərinə uyğun olaraq yaşıl turizmin ölkənin iqtisadiyyatına və ətraf mühitin mühafizəsinə necə töhfə verə biləcəyini öyrənməyi hədəfləyir.

Məqsədə çatmaq üçün aşağıdakı **vəzifələr** yerinə yetirilməlidir:

Tədqiqatın vəzifələri.

- 1. Yaşıl turizm potensialının qiymətləndirilməsi:** Azərbaycanın milli parkları, qoruqları, kənd təsərrüfatı zonaları və mədəni irs obyektlərinin turizm resursları baxımından öyrənilməsi.
- 2. Ekoturizm infrastrukturu:** Ölkədəki mövcud turizm infrastrukturu, o cümlədən yürüş yolları, homestay xidmətləri və eko-dostluq otellərinin vəziyyətinin təhlili.
- 3. Regionlar üzrə prioritetlərin müəyyən edilməsi:** Azərbaycanın fərqli bölgələrində yaşıl turizm üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edən marşrutların və ərazilərin müəyyənləşdirilməsi.
- 4. Ekoloji və iqtisadi faydaların öyrənilməsi:** Yaşıl turizmin yerli əhalinin sosial-iqtisadi rifahına və ətraf mühitin mühafizəsinə təsirlərinin araşdırılması.
- 5. Problemlərin və maneələrin təhlili:** Yaşıl turizmin inkişafına mane olan ekoloji, sosial və iqtisadi problemlərin aşkarlanması və onların həlli yollarının təklif edilməsi.
- 6. İnkişaf strategiyalarının hazırlanması:** Yaşıl turizmin inkişafı üçün qısamüddətli və uzunmüddətli strategiyaların işlənməsi, dövlət və özəl sektorun bu prosesdəki rolunun müəyyən edilməsi.
- 7. Davamlı turizm modellərinin tətbiqi:** Beynəlxalq təcrübəyə əsaslanaraq Azərbaycanın yaşıl turizm potensialını genişləndirəcək davamlı turizm modellərinin təklif edilməsi.

Bu məqsəd və vəzifələr Azərbaycanın yaşıl turizm sahəsində strateji inkişafını təmin etməyə və bu sahənin həm milli, həm də beynəlxalq miqyasda rəqabət qabiliyyətini artırmağa xidmət edir.

Tədqiqatın metodikası. Buraxılış işinin yazılmasında monitirinq, statistik, müqayisə, təhlil, sorğu və s. metodlardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın elmi-praktik əhəmiyyəti: Tədqiqatın nəticələri, Azərbaycanın turizm siyasətinin formalaşdırılmasında və yaşıl turizmin inkişafı üzrə strateji planların hazırlanmasında praktiki əhəmiyyət kəsb edir. Eyni zamanda, bu tədqiqat yerli icmaların rifahının artırılması, ətraf mühitin qorunması və regionların sosial-iqtisadi inkişafına töhfə verə bilər.

Mövzunun öyrənilmə səviyyəsi: Azərbaycanın yaşıl turizm potensialı ilə bağlı bir sıra tədqiqatlar aparılmışdır. Bu tədqiqatlarda əsasən ekoturizmin inkişaf perspektivləri, mövcud problemlər və həll yolları araşdırılmışdır . Lakin, bu sahədə hələ də geniş və əhatəli tədqiqatlara ehtiyac vardır. Xüsusilə, yaşıl turizmin iqtisadi, sosial və ekoloji aspektlərinin birgə təhlili və bu sahədə strateji planlaşdırma məsələləri daha dərinlən öyrənilməlidir.

Tədqiqatın obyektı:Tədqiqatın obyektı Azərbaycan Respublikasının yaşıl turizm potensialı və bu sahədə mövcud olan təbii, mədəni və sosial resurslardır. Bu obyekt çərçivəsində, ölkənin müxtəlif bölgələrində yerləşən milli parklar, təbiət qoruqları və digər ekoturizm obyektləri nəzərdən keçiriləcəkdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi:Tədqiqatın elmi yeniliyi, Azərbaycanın yaşıl turizm potensialının kompleks şəkildə qiymətləndirilməsi və bu sahədə strateji inkişaf istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsidir. Bundan əlavə, yaşıl turizmin sosial-iqtisadi və ekoloji təsirlərinin birgə təhlili və bu sahədə yeni yanaşmaların təklif olunması da tədqiqatın elmi yeniliyini təşkil edir.

Tədqiqatın predmeti: Tədqiqatın predmeti Azərbaycanın yaşıl turizm sahəsində mövcud olan təbii və mədəni resursların istifadəsi, bu sahədəki infrastruktur və idarəetmə mexanizmləri, eləcə də yaşıl turizmin inkişafına təsir edən sosial, iqtisadi və ekoloji amillərdir.

Buraxılış işinin quruluşu və həcmi. Buraxılış işi giriş, üç fəsil, nəticə və təkliflər və ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

I FƏSİL. AZƏRBAYCANDA YAŞIL TURİZMİN ƏSASLARI VƏ MÖVCUD POTENSİAL

1.1 Yaşıl Turizm anlayışı və prinsipləri

Yaşıl turizm ekoloji davamlılıq, yerli icmaların rifahı və təbiətin qorunması prinsiplərinə əsaslanan turizm fəaliyyətidir. Bu anlayış, ənənəvi kütləvi turizmin ətraf mühitə vurduğu zərəri minimuma endirməyi və turizmin sosial, iqtisadi və ekoloji aspektlərini balanslı şəkildə inkişaf etdirməyi hədəfləyir. Yaşıl turizm çərçivəsində turistlər təbii və mədəni sərvətlərə zərər vurmadan onlardan faydalanır, ekoloji izlərini azaltmağa çalışır və səfərləri zamanı yerli icmaların həyatına pozitiv töhfə verməyə üstünlük verirlər (Bayramli, G. 2024).

Bu turizm növü, əsasən, kənd yerlərində, təbii qoruqlarda, dağlıq ərazilərdə və digər ekoloji baxımdan həssas bölgələrdə həyata keçirilir. Yaşıl turizmin əsas prinsiplərinə ətraf mühitin mühafizəsi, yerli iqtisadiyyatın dəstəklənməsi, mədəni irsin qorunması, məsuliyyətli səyahət davranışları və maarifləndirici fəaliyyətlər daxildir. Eyni zamanda, bu konsepsiya ekoloji təmiz nəqliyyat vasitələrinin seçilməsini, təkrar istifadə və tullantıların azaldılması kimi dayanıqlı təcrübələrin təşviqini önə çəkir.

Yaşıl turizm, yalnız təbiəti qorumaqla kifayətlənmir, həm də turizm fəaliyyətlərinin uzunmüddətli davamlılığını təmin etməyə yönəlir. Bu baxımdan, o, həm turistlərin, həm də turizm sektorunun maraqlarını birləşdirən və qarşılıqlı faydalı əlaqələr yaradan mühüm yanaşma kimi dəyərləndirilir. Beləliklə, yaşıl turizm müasir dövrün turizm inkişaf strategiyalarında mühüm yer tutaraq, həm ekoloji tarazlığı qoruyur, həm də yerli icmaların sosial-iqtisadi potensialını artırır. Yaşıl turizmin geniş yayılması son illərdə iqlim dəyişikliyi, biomüxtəlifliyin azalması və ekosistemlərin degradasiyası kimi qlobal problemlərin artması fonunda daha da aktuallaşmışdır. Bu şəraitdə turizm sektorunun ekoloji məsuliyyəti yalnız sosial tələb deyil, eyni zamanda strateji zərurətə çevrilmişdir. Yaşıl turizmin təşviqi həm milli, həm də beynəlxalq səviyyədə davamlı inkişaf

məqsədlərinə (SDG) töhfə verir və ekoloji cəhətdən dayanıqlı iqtisadi modellərin formalaşmasına dəstək olur (Liu, Y., & Suk, S. 2022).

Bu yanaşmanın həyata keçirilməsi üçün bir sıra praktiki mexanizmlər mövcuddur. Məsələn, ekoloji təmiz yerləşmə obyektlərinin tikintisi, enerji və su resurslarının səmərəli istifadəsi, zərərsiz tullantı idarəetməsi və ekotəhsil proqramlarının həyata keçirilməsi yaşıl turizmin əsas komponentləri sırasındadır. Bundan əlavə, turistlərin ekoloji davranışlara həvəsləndirilməsi, ekoturların təşkil olunması və yerli resurslara əsaslanan məhsul və xidmətlərin istifadəsi yaşıl turizmin səmərəliliyini artırır.

Şəkil 1.2 “Yaşıl turizm: yeni imkanlar, yeni trendlər” konfransı

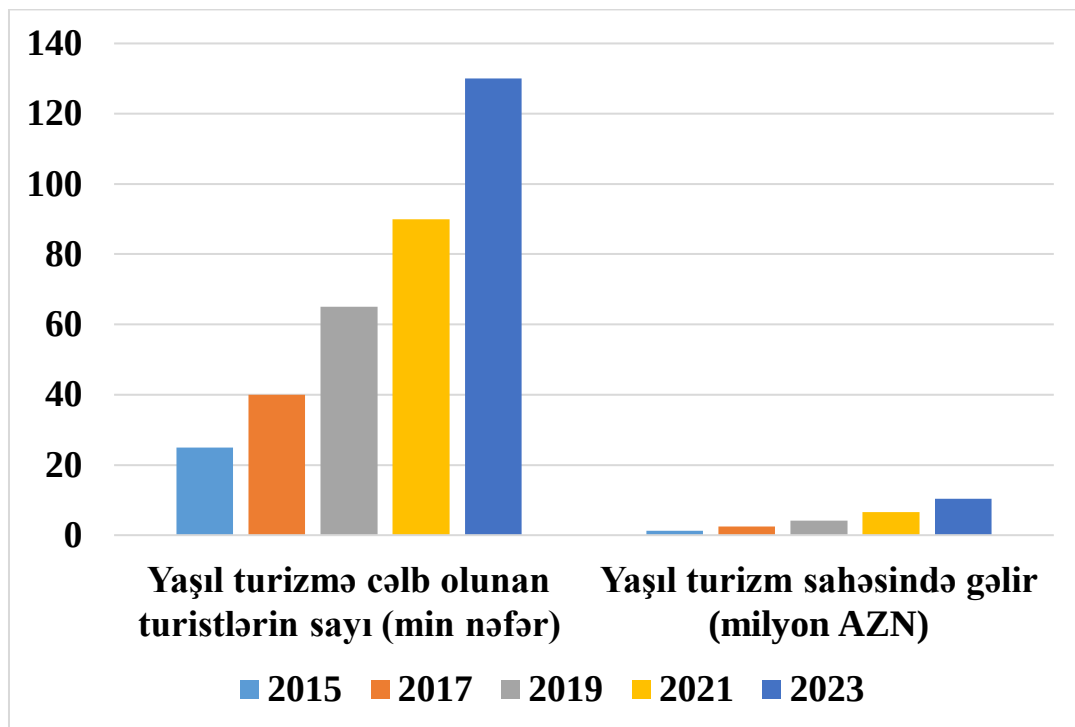

Mənbə: “Yaşıl turizm: yeni imkanlar, yeni trendlər” konfransı (2024) | Azərbaycan University

Yerli əhalinin aktiv iştirakı yaşıl turizmin uğurunun vacib şərtlərindən biridir. Bu modeldə kənd sakinləri turizm fəaliyyətlərinə cəlb edilir, onların məhsulları və xidmətləri turistlərə təqdim olunur, beləliklə həm mədəni mübadilə baş verir, həm də yerli iqtisadiyyat stimullaşdırılır. Bu yanaşma yalnız iqtisadi fayda ilə kifayətlənmir, eyni zamanda icmaların mədəni özünəməxsusluğunun və həyat tərzinin qorunmasına da xidmət edir (Möhbəliyev, F. F. 2020).

Yaşıl turizm ənənəvi turizm modellərinə alternativ olaraq formalaşan, lakin onun zəif tərəflərini kompensasiya edən bir konsepsiyadır. Bu anlayış turizmin yalnız iqtisadi deyil, sosial və ekoloji aspektlərini də özündə birləşdirərək daha dərin və davamlı təsir yaradır. Azərbaycan kimi zəngin təbii və mədəni irsə malik ölkələr üçün yaşıl turizm modeli həm ekoloji balansın qorunmasına, həm də regionların inklüziv inkişafına mühüm töhfə verə bilər.

Qrafik 1.1 Azərbaycanda Yaşıl Turizmin İnkişaf Dinamikası (2015–2023)

Mənbə: <https://stat.gov.az>

2015–2023-cü illəri əhatə edən statistik qrafik Azərbaycanda yaşıl turizmin inkişaf dinamikasını iki əsas göstərici üzrə əks etdirir: yaşıl turizmə cəlb olunan turistlərin sayı və bu sahədən əldə edilən ümumi gəlir. Qrafikdən aydın görünür ki, hər iki göstərici ardıcıl şəkildə artım nümayiş etdirir və bu, yaşıl turizmə olan marağın ilbəil yüksəldiyini təsdiqləyir. 2015-ci ildə yaşıl turizm fəaliyyətlərinə cəlb olunan turistlərin sayı cəmi 25 min nəfər olduğu halda, bu rəqəm 2023-cü ildə 130 min nəfərə çatmışdır. Bu isə səkkiz il ərzində beş qat artım deməkdir. Bu dinamika, həm daxili, həm də xarici turistlər arasında ekoloji əsaslı, davamlı turizm növlərinə artan marağın göstəricisidir. Eyni dövrdə yaşıl turizm sahəsində

əldə olunan gəlir də əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Əgər 2015-ci ildə bu sahədən cəmi 1.2 milyon AZN gəlir əldə olunmuşdursa, 2023-cü ildə bu göstərici 10.3 milyon AZN-ə qədər yüksəlmişdir. Gəlirin artımı yalnız turist sayının çoxalması ilə deyil, həm də yaşıl turizm paketlərinin dəyərinin və əlavə xidmətlərin genişlənməsi ilə əlaqədardır (Soltanova, H. 2009).

Bu statistik göstəricilər yaşıl turizmin Azərbaycanın turizm sektoru üçün perspektivli və dayanıqlı inkişaf istiqaməti olduğunu göstərir. Eyni zamanda, bu artım meyli dövlətin və özəl sektorun bu sahəyə verdiyi dəstəyi, infrastrukturun yaxşılaşdırılmasını və əhalinin ekoturizmə marağının artmasını da əks etdirir. Gələcəkdə bu sahədə daha da genişlənmə və beynəlxalq səviyyədə tanıtım işləri aparılarsa, yaşıl turizm Azərbaycanın regional və qlobal səviyyədə ekoturizm xəritəsində mühüm yer tutmasına səbəb ola bilər.

Cədvəl 1.1: Yaşıl Turizmin Əsas Prinsipləri və Tətbiq Sahələri

Prinsip	Təsviri	Tətbiq Sahəsi
Ətraf mühitin qorunması	Təbiətin deqradasiyasının qarşısını almaq, ekosistemləri qorumaq	Milli parklar, qoruqlar, kənd yaşayış məntəqələri
Yerli icmaların rifahı	Turizmdən əldə olunan gəlirin yerli əhalinin inkişafına yönəldilməsi	Kənd turizmi, ailəvi qonaq evləri, yerli bələdçilər xidməti
Mədəni irsin qorunması	Yerli adət-ənənələrin və mədəni dəyərlərin təbliği və yaşadılması	Folklor festivalları, etnoqrafik turlar
Davamlı resurs istifadəsi	Enerji, su və digər təbii ehtiyatların qənaətlı və təkrar istifadəsi	Yaşıl mehmanxanalar, günəş panelləri, su təmizləyici qurğular
Maarifləndirmə və ekotəhsil	Turistlərin ekoloji şüurunun artırılması və təbiətə hörmətin təşviqi	Ekoturlar, interaktiv muzeylər, təbiət dərsləri
Karbon izinin azaldılması	Ekoloji zərərin azaldılması məqsədilə nəqliyyat və fəaliyyətlərin seçilməsi	Veloturlar, piyada gəzintilər, elektrik nəqliyyatı

Mənbə: <https://tourismboard.az>

Cədvəl 1.1 də yaşıl turizmin əsas prinsipləri, onların təsviri və tətbiq sahələri ümumiləşdirilmiş şəkildə təqdim olunur. Birinci sütunda yaşıl turizmin fundamental prinsipləri göstərilir. Bunlar ətraf mühitin qorunması, yerli icmaların

rifahı, mədəni irsin qorunması, davamlı resurs istifadəsi, maarifləndirmə və karbon izinin azaldılması kimi vacib elementlərdən ibarətdir.

İkinci sütun hər bir prinsipin izahını verir. Məsələn, ətraf mühitin qorunması ekosistemlərin degradasiyasının qarşısını almağı, mədəni irsin qorunması isə yerli dəyərlərin yaşadılmasını və təbliğini ehtiva edir. Yerli icmaların rifahı isə turizmin yalnız xarici turistlər üçün deyil, həm də yerli əhali üçün sosial və iqtisadi fayda yaratmasını hədəfləyir (Gasimli, V. 2022).

Üçüncü sütunda isə bu prinsiplərin konkret olaraq hansı sahələrdə və formada tətbiq olunduğu göstərilir. Məsələn, milli parklar, kənd yaşayış məntəqələri, ailəvi qonaq evləri, folklor festivalları və ekoturlar yaşıl turizm prinsiplərinin həyata keçirildiyi tipik nümunələrdir. Həmçinin, günəş panelləri ilə təchiz olunmuş mehmanxanalar və təbiət dərsləri ilə zənginləşdirilmiş marşrutlar da bu modelə daxildir. Yaşıl turizm yalnız təbiətə zərər vurmamaqla kifayətlənmir, həm də ekoloji, sosial və mədəni baxımdan davamlı turizm modelini təmin edir. Cədvəl bu elementlərin sistemli şəkildə anlaşılmasına kömək edir və turizm fəaliyyətlərini planlaşdırarkən hansı aspektlərə diqqət yetirilməli olduğunu göstərir.

1.2 Azərbaycanın ekoloji üstünlükləri və turizm resursları

Azərbaycanın zəngin təbii-coğrafi mövqeyi və müxtəlif iqlim qurşaqlarında yerləşməsi ölkəni ekoturizm və yaşıl turizm üçün əlverişli məkanlardan birinə çevirir. Qafqaz dağlarından Xəzər dənizinədək uzanan bu ərazi, həm florası və faunası, həm də təbii-landşaft müxtəlifliyi baxımından yüksək ekoloji dəyərə malikdir. Azərbaycanın səhralıqlardan tutmuş alp çəmənliklərinə, subtropik meşələrdən palçıq vulkanlarına qədər uzanan ekosistemləri nadir biomüxtəliflik və landşaft gözəlliyi ilə seçilir. Bu unikal təbii sərvətlər ölkənin turizm resursları üçün mühüm potensial yaradır (Gasimli, V. 2022).

Azərbaycanın ekoloji üstünlüklərindən biri də onun səkkiz əsas iqlim qurşağından altısının bu kiçik coğrafiyada təmsil olunmasıdır. Bu iqlim müxtəlifliyi turizm mövsümünün ilboyu davam etməsinə şərait yaradır və dağ-

xizək, dəniz, sağlamlıq və ekoturizm sahələrinin paralel inkişafını təmin edir. Şahdağ, Tufandağ, Göygöl, Qobustan, Lənkəran meşələri və Xızı dağları kimi bölgələr həm təbiətsevərlər, həm də istirahət və idman turizmi ilə maraqlananlar üçün cəlbedici məkandır. Hazırda Azərbaycanda 893 min hektar sahəni əhatə edən mühafizə olunan təbiət əraziləri fəaliyyət göstərir. Bunlardan 10 milli park, 10 dövlət təbiət qoruğu, 24 dövlət təbiət yasaqlığıdır. Bunlar da biomüxtəlifliyin qorunması ilə yanaşı, ekoturizm fəaliyyətlərinin təşkilinə əlverişli şərait yaradır. Göygöl Milli Parkı, Hirkan Milli Parkı və Zəngəzur Milli Parkı kimi ərazilər turistlər üçün həm maarifləndirici, həm də ekoloji məsuliyyət daşıyan səyahət marşrutları təklif edir. Bu ərazilər təkcə təbii gözəlliklərlə deyil, həm də nadir heyvan və bitki növləri ilə diqqət çəkir.

Şəkil 1.4: Milli Parklar

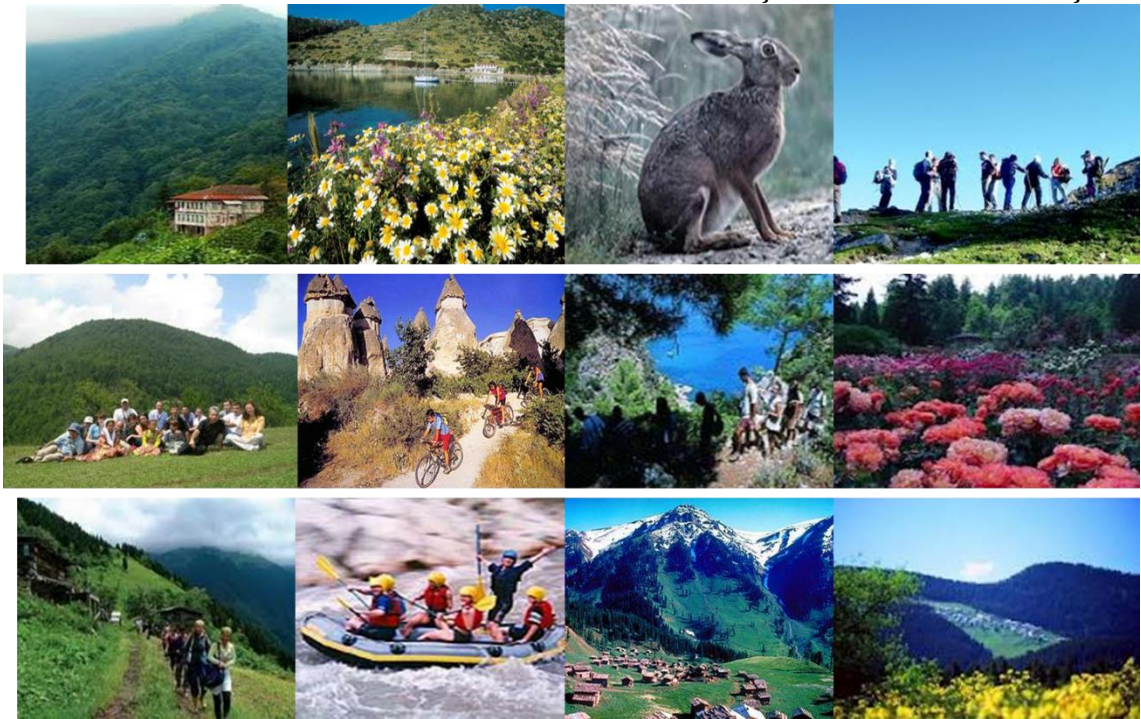
Mənbə: <https://eco.gov.az/>.

Azərbaycanın ekoloji üstünlükləri və zəngin turizm resursları ölkənin yaşıl və ekoloji əsaslı turizm sahəsində geniş imkanlara malik olduğunu göstərir. Bu potensial düzgün qiymətləndirilib inkişaf etdirildikdə, ölkə həm regional, həm də beynəlxalq səviyyədə ekoturizm mərkəzinə çevrilə bilər. Azərbaycanın ekoturizm və yaşıl turizm sahəsində üstünlükləri yalnız təbii resurslarla məhdudlaşmır, həm də zəngin mədəni irs, tarixi abidələr və yerli icmaların qonaqpərvərliyi ilə tamamlanır. Kənd yerlərində qorunub saxlanılan ənənəvi yaşayış tərz, yerli mətbəx nümunələri, xalq sənətkarlığı və folklor elementləri ekoloji səyahətlərə əlavə dəyər qatır. Xüsusilə dağ və meşə kəndlərində həyata keçirilən kənd turizmi modelləri ekoturizmlə birləşərək həm sosial rifahı artırır,

həm də təbiətin davamlı istifadəsinə töhfə verir (Aliyeva, L. Z., & Rzayeva, S. M. 2020).

Xüsusilə Quba-Xaçmaz, Qəbələ-İsmayilli, Şəki-Zaqatala, Lənkəran-Astara və Qarabağ bölgələri təbii və mədəni resursların vəhdətini özündə əks etdirir. Bu bölgələrdəki təmiz hava, bulaqlar, dağ yolları, termal sular və meşə massivləri ekoloji turlar, piyada gəzintilər (trekking), quş müşahidəsi (birdwatching) və fotosafarilər üçün ideal şərait yaradır. Eyni zamanda bu regionlarda yerləşən tarixi abidələr – karvansaralar, məscidlər, qalalar və muzeylər turizmin çoxşaxəli inkişafına imkan verir.

Şəkil 1.5 Turizmin inkişafı

Mənbə: Turizmin inkişafı: potensial və problemlər?

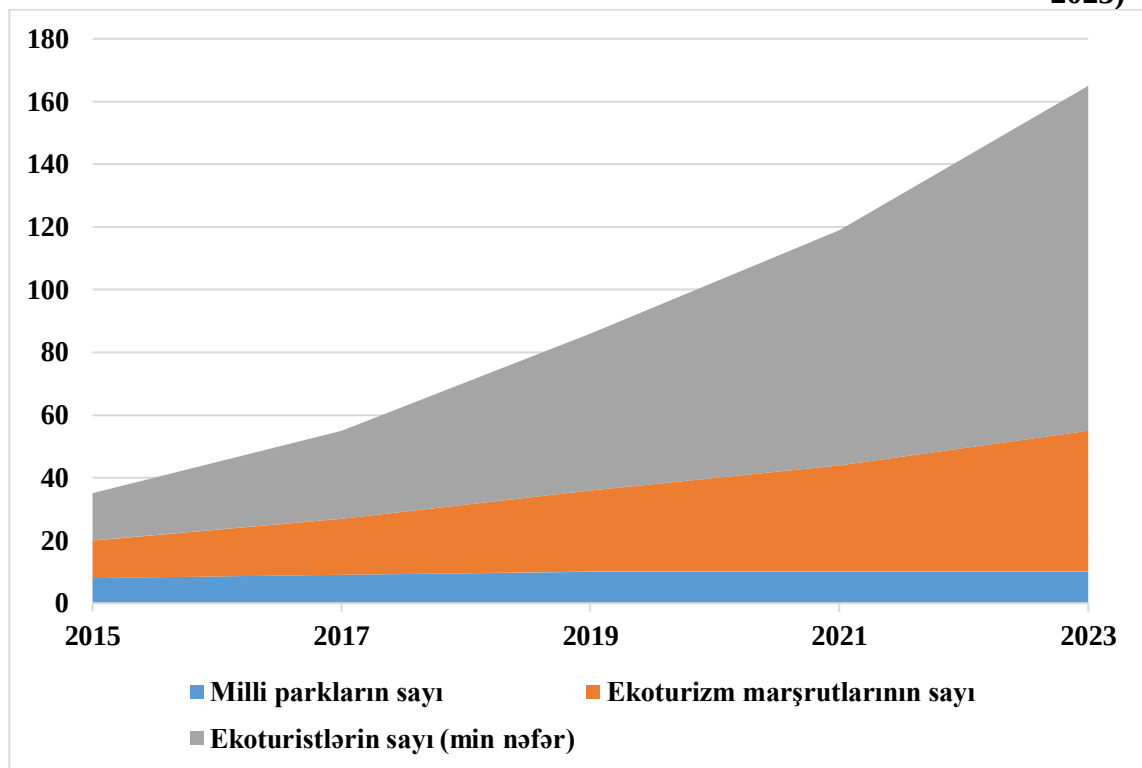
Azərbaycanda ekoturizm infrastrukturunun inkişafı istiqamətində dövlət tərəfindən mühüm tədbirlər görülməkdədir. Milli Turizm Strategiyasında ekoturizmin prioritet istiqamət kimi müəyyən edilməsi, "Yaşıl marşrutlar"ın yaradılması və turizm məhsullarının ekoloji sertifikatlaşdırılması kimi təşəbbüslər bu sahədə praktiki addımların atıldığını göstərir. Dövlətin dəstəyi ilə həyata keçirilən ekoturizm layihələri, xüsusilə regionlarda məşğulluğun artırılmasına, ətraf mühitin mühafizəsinə və yerli icmaların iqtisadi cəhətdən gücləndirilməsinə xidmət edir (Elgün, İ., & İbrahimov, İ. 2021)

Eyni zamanda, Azərbaycanın ekoturizm potensialının beynəlxalq səviyyədə tanınması da önəmli məsələdir. Ölkə UNESCO-nun biosfer rezervatı statusu almağa namizəd ərazilərlə təmsil olunur və bu da gələcəkdə ekoturizmin daha geniş miqyasda inkişaf etdirilməsinə imkan yaradır.

Xəzər sahillərində, dağ massivlərində və çay vadilərində yerləşən təbii landşaftlar yalnız yerli deyil, beynəlxalq turistlərin də maraq dairəsinə daxildir.

Bütün bu üstünlüklər və perspektivlər Azərbaycanı Cənubi Qafqaz regionunda ekoturizmin əsas mərkəzlərindən birinə çevirmək potensialına malik edir. Bu sahədə düzgün planlaşdırma, davamlılıq prinsiplərinə sadiqlik və yerli əhalinin fəal iştirakı ilə ekoturizm həm ətraf mühitin qorunmasına, həm də ölkə iqtisadiyyatının şaxələndirilməsinə mühüm töhfə verə bilər.

Qrafik 1.2 Azərbaycanda Ekoturizm Resurslarının İnkişaf Dinamikası (2015–2023)

Mənbə: <https://tourism.gov.az>

Qrafik 2 də 2015–2023-cü illər ərzində Azərbaycanda ekoturizm resurslarının inkişaf dinamikasını əks etdirir və bu sahədəki üç əsas göstəricini – milli parkların sayı, ekoturizm marşrutlarının sayı və ekoturistlərin sayını müqayisəli şəkildə təqdim edir. Məlumatlar ekoturizmin son illərdə artan şəkildə

diqqət mərkəzində olduğunu və bu sahədə nəzərəcarpacaq inkişafın baş verdiyini göstərir (Tourism in Azerbaijan. 2025).

İlk olaraq, milli parkların sayına nəzər yetirdikdə 2015-ci ildə 8 olan bu göstəricinin 2019-cu ilə qədər artaraq 10-a çatdığı və sonrakı illərdə sabit qaldığı müşahidə olunur. Bu, ölkədə yeni milli parkların yaradılması istiqamətində müəyyən irəliləyişlərin olduğunu, lakin 2020-ci ildən sonra əsasən infrastrukturun gücləndirilməsinə və mövcud parkların inkişafına fokuslanıldığını göstərir.

İkinci göstərici – ekoturizm marşrutlarının sayı isə daha sabit və davamlı artım nümayiş etdirir. 2015-ci ildə cəmi 12 marşrut mövcud olduğu halda, bu rəqəm 2023-cü ildə 45-ə qədər yüksəlib. Bu, həm dövlət, həm də özəl sektor tərəfindən ekoturizm fəaliyyətlərinin genişləndirilməsinə xüsusi önəm verildiyini və yeni marşrutların turistlər üçün daha əlçatan hala gətirildiyini sübut edir.

Üçüncü və ən diqqətçəkən göstərici isə ekoturistlərin sayıdır. Əgər 2015-ci ildə 15 min nəfər səviyyəsində olan bu göstərici 2023-cü ildə artıq 110 min nəfərə çatıbsa, bu artım həm ekoturizm məhsullarına olan tələbatın artdığını, həm də əhalinin və turistlərin ekoloji turizmə marağının yüksəldiyini göstərir. Belə bir artım meyli, eyni zamanda, ekoturizmə investisiyaların cəlb edilməsi və bu sahədə geniş təbliğatın aparılması ilə də izah oluna bilər.

Azərbaycanda ekoloji əsaslı turizm formaları yalnız təbiətin mühafizəsinə deyil, eyni zamanda regionların iqtisadi inkişafına və dayanıqlı turizm strategiyalarına mühüm töhfə verir. Qrafik 2 ümumilikdə ekoturizmin təkamülünü və gələcək inkişaf potensialını qiymətləndirmək üçün əhəmiyyətli vizual əsas təqdim edir (İbrahimova, S. V., Mamedova, S. B., & Temirova, Z. 2025).

Cədvəl 1.2 Azərbaycanın ekoloji üstünlükləri və turizm resursları

Bölgə / Region	Ekoloji Üstünlüklər	Turizm Resursları	Qısa İzahlama
Quba-Xaçmaz	Meşəliklər, təmiz hava, çaylar, dağ relyefi	Qəçrəş, Xınalıq kəndi, Quba meşələri, Şahdağ Qış-Yay Turizm Kompleksi	Yay və qış turizmi üçün əlverişli dağlıq ərazi, etnoturizm imkanları
Lənkəran-Astara	Subtropik iqlim, Hirkan Milli Parkı, biyoçeşidlilik	Lənkəran dənizkənarı sahələr, Termal bulaqlar, Astara çay sahil əraziləri	Unikal flora və fauna, sağlamlıq və ekoturizm potensialı
Naxçıvan MR	Səhralaşma riski olan, lakin müalicəvi mineral resurslarla zəngin	Duzdağ Fizioterapiya Mərkəzi, Əshabi-Kəhf, Batabat gölü	Sağlamlıq turizmi və dini-mədəni turizm üçün cəlbedici mərkəz
Şəki-Zaqatala	Meşə zonaları, təbii qoruqlar, çay hövzələri	Şəki Xan Sarayı, İlisu şlaləsi, Zaqatala Qoruğu	Tarixi və ekoloji turizmin sintezi
Qarabağ (Şuşa, Laçın və s.)	Dağlıq iqlim, təmiz hava, meşə bərpa potensialı	Cıdır düzü, İsa bulağı, turizm infrastrukturu yenidən qurulur	Yeni inkişaf mərhələsində olan ekoloji və mədəni turizm sahəsi
Abşeron yarımadası	Arid iqlim şəraiti, günəşli günlərin çoxluğu	Yanardağ, Qobustan qayaüstü rəsmləri, Bilgəh, Şıx çimərlikləri	İqlim və sahil turizmi, həmçinin paleoturizm üçün imkanlar

Mənbə: <https://tourism.gov.az/az/menu/regionlar>

Azərbaycanın ekoloji üstünlükləri və turizm resursları cədvəlində ölkənin müxtəlif bölgələri üzrə təbii şəraitin və mövcud turizm imkanlarının qarşılıqlı əlaqəsi göstərilir. Bu izah həmin cədvəldə verilmiş bölgələrin hər birinə aid əsas xüsusiyyətləri əhatə edir:

Quba-Xaçmaz bölgəsi ölkənin şimalında yerləşir və təmiz havası, sıx meşəlikləri, dağ relyefi ilə seçilir. Bu ekoloji üstünlüklər bölgəni həm yay, həm də qış turizmi üçün əlverişli edir. Xüsusilə Şahdağ Qış-Yay Turizm Kompleksi burada qış idmanları üçün müasir imkanlar yaradır. Eyni zamanda Qəçrəş və Xınalıq kimi kəndlər etnoturizm və ekoturizm üçün cəlbedici məkanlardır.

Lənkəran-Astara bölgəsi subtropik iqlimi və nadir bitki növləri ilə zəngin olan Hirkan Milli Parkı ilə fərqlənir. Hirkan Milli Parkı 2023-cü ilin sentyabrında UNESCO-nun Ümumdünya İrs Siyahısına daxil edilib. Bu, Azərbaycanın ilk təbii irs obyektidir. UNESCO-nun Ümumdünya İrs Siyahısına daxil edilməsi, Hirkan meşələrinin beynəlxalq miqyasda tanınmasını və qorunmasını təmin edir. Bu,

həmçinin Azərbaycanın ekoturizm potensialının inkişafına və yerli icmaların rifahının yaxşılaşdırılmasına töhfə verəcəkdir. Bu bölgədə yerləşən termal bulaqlar, Lənkəran dənizkənarı sahələri və Astara çay sahilləri sağlamlıq və istirahət turizmi üçün geniş imkanlar yaradır. Ekosistemin zənginliyi burada ekoturizmin inkişafını dəstəkləyir.

Naxçıvan Muxtar Respublikası müalicəvi mineral resurslarla zəngindir. Əsas turizm resursları arasında Duzdağ Fizioterapiya Mərkəzi, Batabat yaylaqları və dini ziyarətgah olan Əshabi-Kəhf qeyd olunmalıdır. Bu bölgə sağlamlıq turizmi sahəsində xüsusilə fərqlənir (Almasov, N., & Orujov, E. 2025).

Şəki-Zaqatala bölgəsi meşə zonaları, çay hövzələri və qoruqlarla zəngindir. Burada həm təbii, həm də mədəni irs bir araya gəlir. Məsələn, Şəki Xan Sarayı UNESCO-nun Dünya İrsi Siyahısına daxil edilmişdir. İlisu və Zaqatala bölgələri ekoturizm və dağ turizmi üçün geniş imkanlar təqdim edir.

Azərbaycanda Zaqatala-Balakən biosfer qoruğu Cənubi Qafqazda ilk olaraq Azərbaycan ərazisində yaradılacaq. Zaqatala Dövlət Təbiət Qoruğu əsasında yaradılacaq biosfer qoruğunun UNESCO tərəfindən müvafiq status alınması üçün müvafiq dosye tərtib edilmiş və ETSN təqdim edilmişdir və nazirlik tərəfindən bu sənədin UNESCO ya təqdim edilməsi gözlənilir.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi və Almaniya İnkişaf Bankının maliyyə dəstəyi ilə həyata keçirilən “Zaqatala-Balakən Biosfer Qoruğunun yaradılması və davamlı inkişafı” layihəsi müvəqqəti olaraq dayandırılıb. Cənubi Qafqazda ilk olaraq yaradılacaq Zaqatala-Balakən biosfer qoruğu həmin bölgədə ekoturizmin inkişafına və yerli əhəlinin məşğulluğunun artırılmasına şərait yaradacaq, insanların flora və faunaya zərər vermədən təbiət gözəlliklərini görməsi üçün hərəkət çıxışları, seyir nöqtələri müəyyənləşdiriləcək. Qoruğun ərazisinə ekoturistlərin girişi açıq olacaq. Qoruq alternativ və bərpa olunan enerji mənbələri ilə təmin olunacaq. Eyni zamanda, burada ekoloji təmiz məhsulların istehsalı üçün təsərrüfat yaradılacaq. Həmçinin, layihə çərçivəsində ətraf ərazilərdə təsərrüfat fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslərə kiçik həcmli qrantların verilməsi də planlaşdırılır.

Bununla da bölgədə ekoloji və kənd turizminin stimullaşdırılmasına, əhəlinin sosial-iqtisadi rifahının yüksəldilməsinə şərait yaranacaq. Biosfer rezervatda müasir tələblərə cavab verən infrastruktur qurulacaq, alternativ və bərpa olunan enerji mənbələri ilə təmin olunacaq. “Biosfer rezervatın

özəlliklərindən biri də odur ki, burada istehsal olunan orqanik məhsullar qoruğun loqosu ilə qablaşdırılacaq və bir sıra ölkələrə ixrac olunan zaman gömrük rüsumundan azad olunacaq.

Qarabağ bölgəsi, xüsusilə Şuşa və Laçın əraziləri, dağlıq iqlimi, təmiz havası və yenidən bərpa edilən meşə örtüyü ilə seçilir. Hal-hazırda bu ərazilərdə yeni turizm infrastrukturları qurulur. Məşhur turizm resursları sırasında Cıdır düzü və İsa bulağı qeyd edilə bilər. Bu bölgə həm ekoloji, həm də mədəni turizmin gələcək inkişafı üçün potensiala malikdir. Abşeron yarımadası isə arid iqlim şəraiti və günəşli günlərin çoxluğu ilə xarakterizə olunur. Burada yerləşən Yanardağ, Qobustan qayaüstü rəsmləri və sahil zonaları (Bilgəh, Şıx çimərlikləri) sahil və paleoturizm üçün əlverişli şərait yaradır. Qobustan UNESCO tərəfindən qorunan mədəni irs obyektidir. Cədvəl 2 də göstərilən bölgələr ekoloji cəhətdən fərqli xüsusiyyətlərə malik olub müxtəlif turizm növləri üçün əlverişli imkanlar təqdim edir. Bu da Azərbaycanın həm daxili, həm də beynəlxalq turistlər üçün cazibədar bir istiqamətə çevrilməsinə şərait yaradır.

1.3 Mövcud yaşıl turizm marşrutları və infrastrukturu

Yaşıl turizm ekoloji cəhətdən davamlı, mədəniyyətə hörmətlə yanaşan və yerli icmalara iqtisadi fayda gətirən bir turizm növü kimi XXI əsrdə əhəmiyyətli dərəcədə aktualıq qazanmışdır. Azərbaycanda bu sahənin inkişafı istiqamətində atılan addımlar, xüsusilə də mövcud marşrutların və infrastrukturların formalaşdırılması, ölkənin təbii sərvətlərindən səmərəli və məsuliyyətli şəkildə istifadəni hədəfləyir. Yaşıl turizm marşrutları əsasən milli parklar, meşə massivləri, dağlıq ərazilər, təbii abidələr və kənd yerlərində yerləşən ekoloji turizm mərkəzlərini əhatə edir. Şəki-Zaqatala, Quba-Xaçmaz, Lənkəran-Astara və Tovuz-Qazax zonalarında formalaşdırılmış marşrutlar həm ekoturistlərin marağına səbəb olur, həm də regionların sosial-iqtisadi inkişafına töhfə verir.

Hazırkı yaşıl turizm infrastrukturu da tədricən müasirləşdirilir və təbiətə minimum təsir prinsipi ilə qurulur. Müvafiq ərazilərdə ekoloji düşərgələr, yerli memarlıq üslubunda kiçik otellər, marşrut göstəriciləri, informasiya mərkəzləri və tullantıların idarə olunması sistemləri yaradılmaqdadır. Bu infrastrukturun

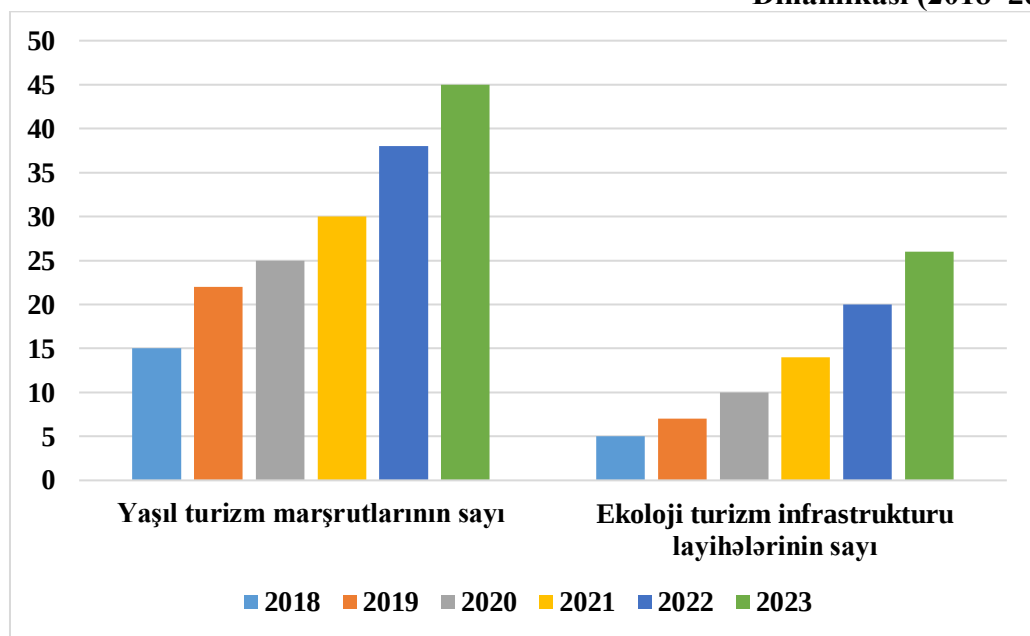
məqsədi turistlərə rahat və təhlükəsiz şərait yaratmaqla yanaşı, ətraf mühitin qorunmasına və yerli əhalinin rifahına töhfə verməkdir. Azərbaycanın yaşıl turizm strategiyası, bu istiqamətdə mövcud marşrutların genişləndirilməsi və infrastrukturların təkmilləşdirilməsi vasitəsilə, regionun ekoloji, iqtisadi və sosial dayanıqlığını təmin etməyə yönəlmişdir. Eyni zamanda, mövcud yaşıl turizm marşrutlarının inkişafı yalnız təbii resurslardan istifadə ilə məhdudlaşmır. Bu marşrutlar üzərində yerləşən kənd təsərrüfatı sahələri, mədəni və tarixi abidələr, folklor nümunələri və yerli sənətkarlıq fəaliyyətləri də turistlərin maraq dairəsinə daxil edilir. Beləliklə, ekoturizm yalnız təbiətlə təmas deyil, eyni zamanda mədəniyyətin öyrənilməsi və yerli həyat tərzinin tanınması vasitəsilə daha dərin təcrübə təqdim edir. Bu isə, yerli əhali üçün yeni gəlir mənbələrinin yaranmasına şərait yaradır, əhalinin məşğulluq səviyyəsini artırır və kənd yerlərindən şəhərlərə miqrasiyanın qarşısının alınmasına dəstək verir (Akhundova, N. 2022).

Mövcud infraqurktura baxış zamanı qeyd edilməlidir ki, bir sıra regionlarda yaşıl turizm üçün ilkin şərtlər mövcud olsa da, infraqurkturun tam inkişaf etməməsi müəyyən problemlərə səbəb olur. Əsas çətinliklərə yolların keyfiyyətsizliyi, nəqliyyat əlaqələrinin zəifliyi, ekoloji təlim keçmiş bələdçilərin azlığı və xidmət sahələrində ekoloji standartlara uyğunluğun tam təmin olunmaması daxildir. Bununla belə, dövlət proqramları və beynəlxalq təşkilatların dəstəyi ilə bu sahədə müəyyən layihələr həyata keçirilir. Xüsusilə, "Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər" sənədində qeyd edilən ekoloji turizm potensialının gücləndirilməsi istiqamətində fəaliyyətlər əhəmiyyətlidir.

Eyni zamanda, yaşıl turizm marşrutlarının rəqəmsal xəritələndirilməsi, mobil tətbiqlərlə təchiz olunması, təbiətə zərər vurmada istiqamətləndirici məlumatların verilməsi və interaktiv məlumat mərkəzlərinin qurulması turizm təcrübəsinin keyfiyyətini artırmaqla yanaşı, ətraf mühitin mühafizəsinə də xidmət edir. Bu istiqamətdə yeni texnologiyaların tətbiqi, o cümlədən "ağıllı turizm" konsepsiyası çərçivəsində data əsaslı analizlər və sensor sistemləri vasitəsilə ərazilərdə ziyarətçi axınının tənzimlənməsi imkanları yaranır. Belə texnoloji

imkanlar həm marşrutların davamlı inkişafına, həm də ekoloji tarazlığın qorunmasına şərait yaradır. Yaşıl turizmin mövcud marşrut və infrastruktur sistemi hələ tam potensialını reallaşdırmasa da, bu istiqamətdə ciddi inkişaf meylləri mövcuddur. Yerli icmaların cəlb olunması, ekoloji təlimlərin təşkili, infrastrukturların müasirləşdirilməsi və innovativ həllərin tətbiqi ilə yaşıl turizm Azərbaycanın dayanıqlı iqtisadiyyatına və ətraf mühitin qorunmasına real töhfə verə bilər.

Qrafik 1.3 Azərbaycanda Yaşıl Turizm Marşrutları və İnfrastrukturun İnkişaf Dinamikası (2018–2023)

Mənbə: <https://tourism.gov.az>

Qrafik 1.3 də Azərbaycanda 2018–2023-cü illər ərzində yaşıl turizm marşrutlarının və ekoloji turizm infrastruktur layihələrinin inkişaf dinamikasını əks etdirir. Qrafikdən aydın olur ki, hər iki göstərici üzrə ardıcıl artım müşahidə olunur. 2018-ci ildə ölkədə cəmi 15 yaşıl turizm marşrutu olduğu halda, bu rəqəm 2023-cü ildə 45-ə çatmışdır. Bu artım yaşıl turizmə olan marağın və dövlətin dəstəyinin artdığını göstərir. Bununla paralel olaraq, ekoloji turizm infrastruktur layihələrinin sayı da əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Əgər 2018-ci ildə yalnız 5 belə layihə mövcud idisə, 2023-cü ilə qədər bu say 26-ya yüksəlmişdir. Bu artım, ölkədə yaşıl turizmin təkcə marşrutlar səviyyəsində deyil, həm də texniki və

logistika baxımından dəstəklənməsi istiqamətində mühüm addımların atıldığını təsdiqləyir (Hasanli, A. N. 2022).

Təqdim olunan statistika yaşıl turizmin Azərbaycanda perspektivli və davamlı inkişaf edən bir sahə olduğunu göstərir. Belə inkişaf dinamikası həm ətraf mühitin qorunmasına, həm də regionların iqtisadi və sosial rifahına müsbət təsir edir. Bu baxımdan, yaşıl turizm ölkənin dayanıqlı inkişaf strategiyasının vacib komponentlərindən biri kimi çıxış edir. Qrafikdə müşahidə olunan artım tendensiyası həm dövlət siyasətinin, həm də ictimai şüurun dəyişməsi ilə bağlıdır. Son illərdə yaşıl iqtisadiyyat və ekoturizm sahəsində qəbul edilən milli proqramlar, ekoloji maarifləndirmə təşəbbüsləri və beynəlxalq əməkdaşlıq layihələri bu sahənin inkişafına müsbət təsir göstərmişdir. Xüsusilə kənd və dağ rayonlarında turizmə cəlb olunacaq təbii ərazilərin müəyyənləşdirilməsi, ekoloji təlim keçmiş yerli bələdçilərin hazırlanması və kənd turizmi mərkəzlərinin qurulması bu göstəricilərin artımında mühüm rol oynamışdır. Pandemiyadan sonrakı dövrdə insanlar sıx şəhər mühitindən uzaq, təbiətlə təmasda ola biləcəkləri alternativ istirahət formalarına üstünlük verməyə başlamışdır. Bu tendensiya yaşıl turizmin inkişafını sürətləndirən amillərdən biri kimi çıxış etmişdir. Dövlətin yaşıl turizmi stimullaşdırmaq məqsədilə vergi güzəştləri, qrant proqramları və yerli əhali üçün dəstək mexanizmləri yaratması da infrastruktur layihələrinin artmasına səbəb olmuşdur.

Gələcək perspektivlər baxımından isə bu sahənin daha da inkişaf etdirilməsi üçün rəqəmsal texnologiyaların və süni intellektin turizm planlaşdırılmasında istifadəsi, yaşıl sertifikatlaşdırma sisteminin tətbiqi, və ətraf mühitə az təsir göstərən nəqliyyat sistemlərinin qurulması nəzərdə tutulur. Bu cür strategiyalar yalnız ekoturizmin say göstəricilərini artırmaqla kifayətlənməyəcək, eyni zamanda onun keyfiyyətini, davamlılığını və beynəlxalq rəqabət qabiliyyətini də yüksəldəcəkdir.

Qrafik 1.3 dəki statistik göstəricilər Azərbaycanın yaşıl turizm potensialının hər il daha da artdığını və bu sahənin davamlı inkişaf yolunda

olduğunu nümayiş etdirir. Bu inkişafın davamlılığı üçün isə koordinasiya planlaşdırma, ictimai iştirakçılıq və ekoloji məsuliyyət prinsiplərinin gələcəkdə də qorunması zəruridir.

Cədvəl 1.3 Azərbaycanda Yaşıl Turizm Marşrutları və İnfrastrukturunun Müqayisəli Təhlili

Region	Əsas Yaşıl Turizm Marşrutları	Mövcud İnfrastruktur Elementləri	İxtisaslaşma Sahəsi	Yerli İcma İştirakı
Şəki-Zaqatala	İlisu, dağ marşrutları	Ekoloji otellər, marşrut lövhələri, təlimli bələdçilər	Dağ və meşə turizmi	Yüksək
Quba-Xaçmaz	Qəçrəş, Xınalıq, Qusar yaylaları	Dağ evləri, informasiya mərkəzləri, yerli məhsul bazarı	Tarixi kəndlər, etnoturizm	Orta
Lənkəran-Astara	Hirkan Milli Parkı, Sim marşrutu	Bioloji stansiyalar, ekoloji düşərgələr	Subtropik meşələr, flora-fauna	Yüksək
Tovuz-Qazax	Göyəzən dağı, təbii abidələr	Turist dayanacaqları, yönləndirici nişanlar	Qayaüstü təsvirlər, yaylaqlıq	Aşağı
İsmayilli-Qəbələ	Lahıc marşrutu, Basqal, Qəbələ dağları	Kənd evləri, yaşıl hostellər, nəqliyyat imkanları	Kənd turizmi və dağçılıq	Orta-Yüksək

Mənbə: <https://tourism.gov.az/page/statistics>

Cədvəl 1.3 Azərbaycanda yaşıl turizm marşrutlarının yerləşdiyi əsas regionları, bu regionlarda mövcud infrastruktur imkanlarını, turizm ixtisaslaşma sahələrini və yerli icma iştirakının səviyyəsini müqayisəli şəkildə göstərir. Şəki-Zaqatala bölgəsində yaşıl turizm daha çox dağ və meşə turizminə əsaslanır. Regionda ekoloji otellər, marşrut nişanları və təlim keçmiş bələdçilər kimi infrastruktur elementləri mövcuddur və yerli icmanın iştirakı yüksəkdir.

Quba-Xaçmaz bölgəsində yerləşən Qəçrəş və Xınalıq marşrutları həm təbii gözəlliyi, həm də tarixi-mədəni zənginliyi ilə seçilir. Bu ərazidə dağ evləri və yerli məhsul bazarları mövcuddur, lakin yerli icma iştirakı orta səviyyədədir.

Lənkəran-Astara zonasında Hirkan Milli Parkı və Sim marşrutu əsas yaşıl turizm istiqamətləridir. Subtropik iqlimə və zəngin bioloji müxtəlifliyə malik olan bu regionda bioloji stansiyalar və ekoloji düşərgələr fəaliyyət göstərir. Yerli icmalar burada aktiv şəkildə turizmə cəlb olunmuşdur.

Tovuz-Qazax bölgəsində isə Göyüzən dağı və təbii abidələr ətrafında marşrutlar yaradılmışdır. İnfrastruktur imkanları nisbətən məhduddur və yerli icma iştirak səviyyəsi aşağıdır. Lakin bu region potensiallıdır və gələcək inkişaf üçün zəmin mövcuddur (Dargahov, V. 2022).

İsmayilli-Qəbələ bölgəsi isə kənd turizmi və dağçılıq sahəsində ixtisaslaşmışdır. Lahıc, Basqal və Qəbələ dağları əsas marşrutlardır. Bu ərazidə kənd evləri, yaşıl hostellər və nəqliyyat imkanları mövcuddur. Yerli əhali turizmdə fəal iştirak edir. Cədvəl 3 göstərir ki, Azərbaycanda yaşıl turizmin inkişafı regional səviyyədə müxtəliflik göstərir. İnfrastruktur və yerli icma iştirakı marşrutların keyfiyyətinə və dayanıqlılığına birbaşa təsir edir. Bu səbəbdən, hər bir region üçün fərdi yanaşma və inkişaf strategiyası vacib hesab olunur. Cədvəlin davamlı izahından göründüyü kimi, yaşıl turizm marşrutlarının səmərəli və dayanıqlı şəkildə inkişafı üçün yalnız təbii resursların mövcudluğu kifayət deyil. Eyni zamanda həmin bölgələrdə müvafiq infrastrukturun qurulması və yerli icmaların turizm fəaliyyətlərinə aktiv şəkildə cəlb olunması zəruridir. Məsələn, Şəki-Zaqatala və Lənkəran-Astara bölgələrində infrastrukturun daha inkişaf etmiş olması və yerli əhəlinin yaşıl turizmdə iştirak səviyyəsinin yüksək olması bu bölgələri ekoturizm baxımından daha cazibədar və effektiv edir. Yerli bələdçilərin təlim keçməsi, kənd evlərinin turistlər üçün uyğunlaşdırılması və ekoloji təmiz xidmətlərin təşkili bu regionların üstünlükləridir.

Tovuz-Qazax bölgəsində bu sahədə potensial olsa da, infrastruktur imkanlarının zəifliyi və yerli icmaların prosesə az cəlb olunması turizm fəaliyyətlərinin genişlənməsinə mane olur. Bu, həmin ərazidə turizm sektorunun genişləndirilməsi üçün hədəfli investisiya və maarifləndirmə tədbirlərinə ehtiyac olduğunu göstərir.

Quba-Xaçmaz və İsmayilli-Qəbələ bölgələri isə inkişaf baxımından orta-yüksək səviyyədədir. Bu bölgələrdə mədəni irs, kənd həyat tərzı və dağlıq relyef kimi unikal turizm resursları mövcuddur. İnfrastruktur inkişaf etdirildikcə və ekoloji standartlara uyğun xidmətlər genişləndikcə, bu bölgələr də yaşıl turizmin

aparıcı mərkəzlərinə çevrilə bilər. Cədvəl 3 də yer alan məlumatlar yaşıl turizm siyasətinin regionlara fərqli yanaşma tələb etdiyini göstərir.

II FƏSİL. DAYANIQLI İNKİŞAF KONTEKSTİNDƏ YAŞIL TURİZMİN ROLU

2.1 Ekoturizmin ətraf mühitin qorunmasında rolu

Ekoturizm son illərdə həm turizm sənayesində, həm də ətraf mühitin mühafizəsində mühüm yer tutan bir anlayış kimi önə çıxmışdır. Əsas məqsədi təbii sərvətləri və ekosistemləri qorumaq, eyni zamanda yerli icmaların rifahına töhfə vermək olan ekoturizm, ənənəvi kütləvi turizmdən fərqli olaraq, ətraf mühitə minimum təsir göstərməklə həyata keçirilir. Bu sahə turistlərin təbiətə yaxın və məsuliyyətli şəkildə yanaşmasını təşviq edir və onların ekoloji maariflənməsinə kömək edir. Ekoturizm fəaliyyəti nəticəsində əldə olunan gəlirlərin bir hissəsinin təbiətin qorunmasına yönəldilməsi, biomüxtəlifliyin saxlanması və mühafizə olunan ərazilərin davamlı idarə olunması baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Yerli icmalar üçün isə bu növ turizm alternativ gəlir mənbəyi olmaqla yanaşı, onların mədəni dəyərlərinin tanınması və qorunması üçün də imkanlar yaradır. Beləliklə, ekoturizm təkcə iqtisadi deyil, həm də sosial və ekoloji dayanıqlılığın təmin olunmasında mühüm vasitə kimi çıxış edir. Ekoturizmin ətraf mühitin qorunmasındakı rolu təkcə nəzəri səviyyədə deyil, praktik olaraq da özünü göstərir. Milli parklar, biosfer rezervatları və təbiət qoruqları kimi ərazilərdə təşkil olunan ekoturizm fəaliyyətləri bu məkanların idarə olunmasına əlavə maliyyə resursları təmin edir. Belə bölgələrdə turistlərin sayı nəzarət altında saxlanılmaqla, ətraf mühitin dağılmasının qarşısı alınır və təbii balans qorunur. Eyni zamanda, ekoturizm fəaliyyətləri vasitəsilə ictimaiyyətin ekoloji məsələlərə qarşı həssaslığı artırılır, təbiətə zərər vermədən onun imkanlarından yararlanmaq mədəniyyəti formalaşdırılır (Caliber.az. 2024).

Ekoturizmin təşviqi həm də davamlı inkişaf strategiyalarının həyata keçirilməsi baxımından əhəmiyyətlidir. Xüsusilə kənd yerlərində yaşayan

əhalinin bu sahəyə cəlb olunması onların iqtisadi imkanlarının genişlənməsinə səbəb olmaqla yanaşı, təbii resurslara olan münasibəti də dəyişir. Əhalinin təbiəti qorumağa maraqlı olması üçün onlar bu prosesdən fayda əldə etməlidirlər və ekoturizm bu əlaqəni təmin edir. Bundan əlavə, ekoturizm təhsildə və elmi tədqiqatlarda da mühüm rol oynayır çünki bu fəaliyyətlər nəticəsində ətraf mühitin vəziyyəti haqqında məlumatlar toplanır və bu məlumatlar əsasında daha səmərəli idarəetmə modelləri hazırlanır.

Ekoturizm yalnız bir turizm növü kimi deyil, həm də ətraf mühitin qorunmasına yönəlmiş sosial-iktsadi alət kimi qiymətləndirilə bilər. Bu sahənin inkişafı təbiətin estetik, ekoloji və iqtisadi dəyərlərinin gələcək nəsillərə ötürülməsi baxımından strateji əhəmiyyət daşıyır. Bu səbəbdən də ekoturizm siyasətləri və layihələri təkcə turizm sektorunun deyil, həm də ekoloji siyasətin əsas istiqamətlərindən biri olmalıdır.

Cədvəl 2.1: Ekoturizmin Ətraf Mühitin Qorunmasında Sistemli Təsir Sahələri

Aspekt	Ekoturizmin Rolu və Təsiri	Nəticə və Faydalar
Ətraf Mühitin Mühafizəsi	Qoruq və milli parklarda turist sayına nəzarət, təbiətə zərərsiz fəaliyyətlər	Biomüxtəlifliyin qorunması, ekosistemlərin balansının saxlanılması
Maarifləndirmə və Təhsil	Turistlərə ekoloji təlimlər, ekoloji cığırılar və bələdçi xidməti	Cəmiyyətin ekoloji şüurunun artırılması
İqtisadi Təsir	Yerli əhaliyə turizm gəlirləri, yeni iş yerləri, təbii məhsulların satışı	Dayanıqlı iqtisadi inkişaf, kənd yerlərində rifahın yüksəlməsi
Mədəni İrsin Qorunması	Yerli mədəniyyətin və ənənələrin turistlərə təqdim edilməsi	Mədəni müxtəlifliyin təşviqi və qorunması
Davamlı İdarəetmə	Təbiət ərazilərinin istifadəsində ekoloji balansın nəzərə alınması	Uzunmüddətli təbiət resurslarının qorunması
Elmi Tədqiqat və Monitoring	Flora-fauna müşahidələri, təbiət resurslarının davamlı monitoringi	Elmi əsaslı idarəetmə qərarlarının verilməsi

Mənbə: <https://doi.org/10.5822/978-1-61091-162-6>

Ekoturizmin ətraf mühitin qorunmasındakı rolu müxtəlif aspektlər üzrə özünü göstərir. İlk olaraq, ətraf mühitin mühafizəsi baxımından ekoturizm qoruq və milli parklarda turist axınının tənzimlənməsi ilə təbiətin dağılmasının qarşısını alır və bu ərazilərdə biomüxtəlifliyin qorunmasına şərait yaradır. Eyni zamanda, ekoturizm maarifləndirici funksiyanı da yerinə yetirir turistlərə ekoloji təlimlərin

keçirilməsi, təbiət cığıruları üzrə bələdçi xidmətləri onların ekoloji şüur səviyyəsinin yüksəlməsinə səbəb olur (ResearchGate. 2022).

İqtisadi təsir baxımından isə ekoturizm yerli əhali üçün əlavə gəlir mənbəyi yaradır, yeni iş yerlərinin formalaşmasına şərait yaradır və regionlarda iqtisadi canlanmanı təşviq edir. Mədəni irsin qorunması da ekoturizmin əsas üstünlüklərindəndir. Belə ki, yerli mədəniyyətlərin, adət-ənənələrin turistlərə tanıtılması həmin dəyərlərin qorunub saxlanmasına və yayılmasına səbəb olur.

Davamlı idarəetmə nöqteyi-nəzərindən ekoturizm təbii resurslardan istifadədə balansı qoruyur və gələcək nəsillər üçün də həmin resursların saxlanılmasına zəmin yaradır. Ekoturizm elmi tədqiqat və monitoring üçün də mühüm imkanlar yaradır. Turist fəaliyyətləri zamanı təbiət obyektləri müşahidə olunur, məlumatlar toplanır və bu, ekosistemlərin səmərəli idarə olunmasına töhfə verir. Beləliklə, ekoturizm həm ekoloji, həm sosial, həm də iqtisadi baxımdan dayanıqlı inkişafın əsas komponentlərindən biri kimi çıxış edir.

Empirik tədqiqat ekoturizmin ətraf mühitə olan təsirini daha konkret və elmi şəkildə ölçmək üçün ən effektiv üsullardan biridir. Bu istiqamətdə ilkin olaraq sorğular və müsahibələr vasitəsilə məlumat toplanması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Yerli icmalarla aparılan müsahibələr vasitəsilə onların ekoturizmə yanaşması, bu fəaliyyətin onların həyat tərzinə və ətraf mühitə təsiri haqqında birbaşa məlumat əldə etmək mümkündür. Eyni zamanda, ekoturizm təşkilatçıları və qoruq idarəçiləri ilə aparılan söhbətlər ərazi üzrə fəaliyyət planları, turist axınına nəzarət və mühafizə tədbirləri barədə praktiki bilgilər verir.

Şəkil 2.1: Lahic

Mənbə: Lahıcda misgərlərlə ünsiyyət | Azerbaijan.Travel

Azərbaycanın ekoturizm baxımından potensiallı bölgələri Şəki, Quba, Lahıc, Zaqatala, Göygöl və Hirkan – təhlilə cəlb oluna bilər. Bu bölgələr həm təbii gözəllikləri, həm də ekoloji resursları ilə seçildiyindən, ekoturizm fəaliyyətlərinin burada necə qurulduğu və ətraf mühitə nə cür təsir etdiyi müqayisəli şəkildə araşdırıla bilər. Məsələn, Şəki və Zaqatalada kənd turizmi və qoruq əsaslı fəaliyyətlər, Göygöldə isə göl ekosisteminin qorunması üzərində qurulan strategiyalar təhlil edilə bilər.

Şəkil 2.2: Göygöl

Mənbə :Göygöl (göl) - Vikipedi

Tədqiqatın etibarlılığını artırmaq üçün ölçülə bilən göstəricilərdən istifadə vacibdir. Buraya hər il bölgələrə gələn turistlərin sayı, bu fəaliyyətlər nəticəsində əldə olunan turizm gəliri, qorunan bitki və heyvan növlərinin artımı, təbiət qoruqlarında çirklənmə səviyyəsində azalma kimi faktorlar daxildir. Bu göstəricilər riyazi və statistik üsullarla təhlil edildikdə ekoturizmin konkret təsiri elmi şəkildə əsaslandırılıla bilər. Həmçinin, müvafiq illərə aid məlumatların müqayisəsi vasitəsilə ekoturizmin dinamikası və davamlı inkişaf səviyyəsi haqqında nəticələr çıxarmaq mümkün olur (Travel and Tour World. 2025).

Şəkil 2.3:Şəki

Mənbə: Şəki » Azeturizm

Toplanan empirik məlumatlar əsasında əldə olunan nəticələrin təhlili tədqiqatın əsas hissəsini təşkil edir. Sorğular və müsahibələr vasitəsilə yerli əhalinin ekoturizmə münasibəti, bu fəaliyyətlərin onların gündəlik həyatına və sosial rifahına təsiri qiymətləndirilə bilər. Məsələn, kənd əhalisinin su ehtiyatlarına çıxış imkanları, torpaqdan istifadədə dəyişikliklər və təbiətə qarşı məsuliyyətli davranış vərdislərindəki dəyişikliklər bu cür tədqiqatın əsas göstəricilərindən biri ola bilər. Bununla yanaşı, ekoturizm fəaliyyətləri nəticəsində əhalinin məşğulluğunun artması və alternativ gəlir mənbələrinin formalaşması kimi sosial-iqtisadi amillər də ətraf mühitlə qarşılıqlı əlaqə kontekstində qiymətləndirilə bilər.

Case study çərçivəsində bölgələr üzrə fərqli yanaşmaların və idarəetmə modellərinin müqayisəsi mühüm nəticələr verir. Məsələn, Şəki və Lahıc kimi ərazilərdə mədəni irs və ekoloji turizmin integrasiyası diqqət cəkərkən, Göygöl və Hirkan kimi milli parkların ətrafında təbiət əsaslı sərt qoruma rejimləri üstünlük təşkil edir. Bu fərqlər, ərazilərdə turist davranışları və ekoloji tarazlığın

vəziyyəti ilə yanaşı, tətbiq olunan idarəetmə strategiyalarının effektivliyini də ölçməyə imkan verir (Reuters. 2024, November 20).

Statistik göstəricilər əsasında çirklənmə səviyyəsinin dəyişməsi, flora və faunanın bərpası, nadir növlərin qorunması üzrə görülmən tədbirlərin nəticələri obyektiv şəkildə müəyyən edilə bilər. Bu məlumatlar həm dövlətin, həm də qeyri-hökumət təşkilatlarının həyata keçirdiyi layihələrin effektivliyini qiymətləndirmək və gələcək üçün səmərəli ekoturizm strategiyaları hazırlamaq baxımından dəyərli mənbə rolunu oynayır.

Əldə olunan məlumatlar əsasında coğrafi xəritələşdirmə, ekoloji təsir dəyərləndirmə (ETD) modelləri və sosial-ekoloji risk analizləri də aparıla bilər. Beləliklə, empirik təhlillər ekoturizmin yalnız nəzəri olaraq deyil, həm də praktik təsirini qiymətləndirməyə imkan verir və təklif olunan elmi nəticələri real həyatda tətbiq olunan siyasət və qərarlarla əlaqələndirir.

2.2 Yerli icmaların sosial-iqtisadi inkişafına təsiri

Yerli icmaların sosial-iqtisadi inkişafı müasir dövrdə davamlı inkişaf strategiyalarının əsas istiqamətlərindən biri kimi dəyərləndirilir. Xüsusilə kənd və region əhalisinin həyat şəraitinin yaxşılaşdırılması, məşğulluğun artırılması və iqtisadi fəallığın stimullaşdırılması üçün həyata keçirilən proqram və layihələr bu məqsədə xidmət edir. Yerli icmaların inkişafı yalnız mərkəzi hökumətlərin qərarları ilə deyil, həm də bu icmaların öz resurslarını səmərəli şəkildə idarə etməsi, öz potensiallarını reallaşdırması və dayanıqlı iqtisadi fəaliyyətlərlə məşğul olması ilə mümkündür. Sosial-iqtisadi inkişaf prosesi çərçivəsində təhsil, səhiyyə, infrastruktur, məşğulluq və sosial xidmətlər sahəsində keyfiyyətin artırılması, eyni zamanda əhalinin gəlir imkanlarının genişləndirilməsi hədəflənir. Bu prosesin uğurlu icrası üçün yerli icmaların iştirakçılığı, onların qərarvermə proseslərinə cəlb olunması və yerli təşəbbüslərin dəstəklənməsi vacib şərtlərdəndir. Yerli icmaların sosial-iqtisadi inkişafı həm regional balansın

qorunması, həm də ölkənin ümumi inkişaf strategiyasının reallaşdırılması baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır (Akhundova, N. 2022).

Yerli icmaların sosial-iqtisadi inkişafı yalnız iqtisadi göstəricilərin artması ilə məhdudlaşmır, eyni zamanda sosial rifahın yüksəlməsi, icma üzvləri arasında həmrəyliyin möhkəmlənməsi və sosial xidmətlərə çıxış imkanlarının yaxşılaşdırılması ilə ölçülür. Bu baxımdan icmalarda həyata keçirilən infrastruktur layihələri yolların çəkilməsi, su və enerji təchizatının təmin olunması, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi regionların cəlbediciliyini artırır və daha geniş sosial-iqtisadi integrasiyanı təmin edir. Yerli icmaların iqtisadi aktivliyinin artması üçün kiçik və orta sahibkarlığın (KOS) dəstəklənməsi xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Kənd təsərrüfatı, sənətkarlıq, ekoturizm və ailə biznesi kimi fəaliyyətlər vasitəsilə yerli əhali alternativ gəlir mənbələri əldə edir, bu isə regionlarda yoxsulluğun azaldılmasına və miqrasiyanın qarşısının alınmasına xidmət edir. Qadınların və gənclərin iqtisadi proseslərə cəlb olunması, bacarıqlarının artırılması və sosial təşəbbüslərə dəstək verilməsi icmalarda daha inklüziv inkişaf modelinin formalaşmasına imkan yaradır.

Sosial-iqtisadi inkişafın davamlı olması üçün eyni zamanda təbii resurslardan düzgün istifadə, ətraf mühitin mühafizəsi və mədəni irsin qorunması kimi aspektlər də nəzərə alınmalıdır. Bu baxımdan, yerli icmaların idarəetmə bacarıqlarının gücləndirilməsi, demokratik qərarvermə mexanizmlərinin təşviqi və ictimai iştirakın artırılması əsas rol oynayır. Yerli icmaların sosial-iqtisadi inkişafı yalnız iqtisadi artımı deyil, həm də sosial ədalət, ekoloji dayanıqlılıq və mədəni davamlılıq kimi fundamental prinsiplərə əsaslanmalıdır. Bu yanaşma bütövlükdə regional inkişafı stimullaşdırmaqla yanaşı, milli səviyyədə balanslı və inklüziv inkişafın təmin olunmasına da töhfə verir.

Yerli icmaların sosial-iqtisadi inkişafını araşdırmaq üçün empirik yanaşmanın mərkəzində anket və müsahibə metodları dayanır. Müxtəlif sosial qrupları əhatə edən bu yanaşma, icma üzvlərinin gündəlik problemlərini, sosial xidmətlərə çıxış imkanlarını və iqtisadi fəallıq səviyyələrini birbaşa öyrənməyə

imkan verir. Müsahibələr zamanı kənd təsərrüfatı ilə məşğul olanlar, yerli sahibkarlar, müəllimlər və tibb işçiləri ilə yanaşı, bələdiyyə nümayəndələri və QHT-lərin sahə ekspertləri də daxil edilməlidir. Bu yanaşma müxtəlif perspektivlərin qarşılaşdırılmasına və daha obyektiv nəticələrin əldə olunmasına şərait yaradır (Dargahov, V. 2022).

Təhlil prosesində əsas diqqət sosial xidmətlərə çıxış səviyyəsinə – yeni təhsil, səhiyyə, su, elektrik və internet kimi əsas infrastruktur xidmətlərinə yönəldilməlidir. Gəlir səviyyələrinin qeyri-bərabərliyi, regionlararası fərqlər və icma daxilində genderə və yaş qruplarına görə bölgülər də öyrənilməlidir. İşsizlik göstəricilərinin təhlili ilə yanaşı, gənclərin məşğulluq imkanları və bu imkanların bölgələr üzrə paylanması da ayrıca araşdırılmalıdır. Daxili və xarici miqrasiya axınlarının səbəbləri, sosial nəticələri və yerli iqtisadiyyata təsiri araşdırılmalıdır. İcmaların sosial strukturunda dəyişikliklər, xüsusən də gənclərin kəndlərdən şəhərlərə axını, kənd təsərrüfatının tənəzzülü və yaşlı əhali sayının artması kimi meyillər diqqətə alınmalıdır.

Case study metodu çərçivəsində Azərbaycanın fərqli regionları Quba, Tovuz, Masallı və Naxçıvan seçilərək onların sosial-iqtisadi göstəriciləri müqayisəli şəkildə araşdırıla bilər. Məsələn, Quba bölgəsində meyvəçilik və kənd təsərrüfatı əsas iqtisadi fəaliyyət sahələri olduğu halda, Masallıda çayçılıq və sənətkarlıq, Tovuzda isə üzümçülük və sənaye potensialı mövcuddur. Naxçıvan isə muxtar statuslu ərazi kimi özünəməxsus idarəetmə və sosial proqramlarla fərqlənir. Bu regionlarda aparılan sahə müşahidələri, sorğular və statistik təhlillər vasitəsilə sosial-iqtisadi inkişafın səviyyələri, problemləri və imkanları arasında sistemli müqayisə aparmaq mümkündür.

Cədvəl 2.2: Seçilmiş Regionlar üzrə Sosial-İqtisadi Göstəricilərin Müqayisəsi

Region	Əsas İqtisadi Fəaliyyət	Orta Aylıq Gəlir (AZN)	İşsizlik Səviyyəsi (%)	Əsas Sosial Problemlər	Miqrasiya Səviyyəsi
Quba	Meyvəçilik, turizm	380	12	Yol infrastrukturunu, mövsümi işsizlik	Gənclərin şəhərlərə axını

Tovuz	Üzümçülük, heyvandarlıq	350	15	İş imkanlarının məhdudluğu	Xaricə əmək miqrasiyası
Masallı	Kənd təsərrüfatı, sənətkarlıq	370	10	Səhiyyə xidmətlərinə çıxış çətinliyi	Miqrasiyanın azalma meyli
Naxçıvan	Sənaye, özəl təsərrüfatlar	420	7	Rəqabətli əmək bazarının dar olması	Miqrasiyanın məhdudluğu (muxtariyyat)

Mənbə: <https://www.undp.org/azerbaijan>

Cədvəl 2.2 də Azərbaycanın dörd fərqli regionu Quba, Tovuz, Masallı və Naxçıvan üzrə yerli icmaların sosial-iqtisadi vəziyyətini əsas göstəricilər əsasında müqayisəli şəkildə təqdim edir. Təhlil üçün seçilən sütunlar əsas iqtisadi fəaliyyət, orta aylıq gəlir, işsizlik səviyyəsi, sosial problemlər və miqrasiya bölgələrin inkişaf səviyyəsini və sosial dinamikasını qiymətləndirməyə imkan verir.

Quba bölgəsi əsasən meyvəçilik və turizm ilə tanınır. Burada orta aylıq gəlir 380 AZN civarındadır, lakin mövsümi işsizlik və yol infrastrukturunun zəifliyi regionda sosial-iqtisadi davamlılığı çətinləşdirir. Gənclər arasında şəhərə miqrasiya tendensiyası yüksəkdir, bu isə kənd yerlərində əmək qüvvəsinin azalmasına səbəb olur (Liu, Y., & Suk, S. 2022).

Tovuz bölgəsində əsas iqtisadi fəaliyyət üzümçülük və heyvandarlıqdır. Orta gəlir nisbətən aşağı 350 AZN olaraq göstərilib və işsizlik səviyyəsi 15% kimi qiymətləndirilir. İş imkanlarının məhdudluğu səbəbilə xaricə, xüsusilə də Rusiya və Türkiyəyə əmək miqrasiyası geniş yayılıb. Bu isə bölgədə sosial tənəzzülə və ailə strukturlarında dəyişikliklərə gətirib çıxarır.

Masallı bölgəsi kənd təsərrüfatı və sənətkarlıq sahəsində potensiala malikdir. Orta aylıq gəlir 370 AZN olaraq qeydə alınsa da, burada əsas problem səhiyyə xidmətlərinə çıxışın məhdudluğuudur. Bununla belə, miqrasiya səviyyəsi azalma meyli göstərir, çünki yerli bazarda iqtisadi fəallıq artmaqda və turizm potensialı inkişaf etdirilməkdədir.

Naxçıvan bölgəsi isə digər regionlardan fərqli olaraq muxtar idarəetmə modelinə malikdir və bu, sosial xidmətlərin və infrastrukturun daha mərkəzləşdirilmiş şəkildə təmin olunmasına imkan verir. Orta aylıq gəlir burada

420 AZN-dir və bu göstərici seçilmiş regionlar arasında ən yüksəkdir. İşsizlik səviyyəsi aşağıdır (7%) və miqrasiya nisbətən məhduddur, çünki Naxçıvan ərazidən çıxış üçün ciddi inzibati prosedurlara malikdir və icma daxilində iş imkanları daha yaxşı təşkil olunub.

Cədvəl 2.2 dən göründüyü kimi, hər bir regionun sosial-iqtisadi vəziyyəti fərqli amillərlə formalaşır. Bu cür müqayisəli yanaşma yerli inkişaf siyasətlərinin fərdiləşdirilməsinə, resursların məqsədyönlü bölgüsünə və sosial müdaxilələrin daha effektiv planlaşdırılmasına zəmin yaradır. Dissertasiya kontekstində bu təhlil regional siyasətlərin elmi əsaslandırılması və dövlət strategiyalarının sahəyə yönləndirilməsi baxımından xüsusi əhəmiyyət daşıyır (Dargahov, V. 2023).

Sosial-iqtisadi inkişafın modelləşdirilməsi üçün ssenari yanaşması həm strateji planlaşdırma, həm də siyasət formalaşdırılması baxımından əhəmiyyətlidir. Yerli icmaların inkişaf potensialını qiymətləndirmək üçün optimist, realist və pessimist ssenarilər qurmaq mümkündür. Optimist ssenaridə dövlətin və QHT-lərin güclü dəstəyi ilə infrastrukturun tam bərpa, təhsil və səhiyyə xidmətlərinə çıxışın artırılması, yerli iqtisadi fəaliyyətlərin stimullaşdırılması və miqrasiyanın minimuma endirilməsi nəzərdə tutulur. Bu halda, gəlir səviyyəsinin 30–40% artması, işsizlik səviyyəsinin 5–7% azalması və HDI göstəricilərinin yüksəlməsi mümkündür. Realist ssenaridə mövcud resurslar çərçivəsində addım-addım inkişaf planları tətbiq olunur. Bu halda dövlətin investisiyaları əsasən kənd yolları, su təminatı və kiçik sahibkarlığın dəstəklənməsi kimi prioritet sahələrə yönəldilir. İcmalar qismən iştirak edir, bəzi sahələrdə uğurlar əldə edilir, lakin bərabər inkişaf müşahidə olunmur. Gəlir səviyyəsində 15–20% artım, işsizlikdə orta səviyyəli azalma və bəzi sosial göstəricilərdə sabillik müşahidə edilir.

Pessimist ssenaridə isə dövlət dəstəyi zəif olur, yerli təşəbbüslər koordinasiya uzaq qalır, infrastruktur və sosial xidmətlərdə geriləmə müşahidə olunur. Bu şəraitdə miqrasiya artır, yerli əhəlinin sosial rifahı pisləşir, iqtisadi fəallıq azalır. HDI və İRİS kimi inkişaf indikatorlarında azalma müşahidə

olunur, yoxsulluq səviyyəsi yüksəlir və regionlararası sosial bərabərsizlik dərinləşir. Dövlət siyasətləri üçün tövsiyələr çərçivəsində, kənd yerlərində rəqəmsal infrastrukturun inkişafı, dövlət-sahibkar əməkdaşlığı üçün stimullaşdırıcı mexanizmlərin yaradılması və icma əsaslı idarəetmə modellərinin genişləndirilməsi vacibdir. Bələdiyyələr üçün təkliflərə sosial ehtiyacların xəritələndirilməsi, vətəndaş büdcəsi modellərinin tətbiqi və yerli resurslardan dayanıqlı istifadə mexanizmləri daxildir. QHT-lər isə sosial təşəbbüsləri gücləndirməli, gənclərin və qadınların iqtisadi təşəbbüslərə cəlbi üzrə proqramlar həyata keçirməli və monitorinq-hesabatlılıq sahəsində icmalara dəstək verməlidir. İnkişaf indikatorlarının tətbiqi ilə yerli səviyyədə dəyişikliklərin ölçülməsi daha obyektiv hala gəlir. Məsələn, Human Development Index (HDI) təhsil səviyyəsi, orta həyat müddəti və gəlir əsaslı regionlar üzrə hesablanı bilər. İRİS (İnkişaf Resurslarının İnteqrasiyası Sistemi) çərçivəsində isə su, enerji, təhsil və səhiyyə xidmətlərinin çıxış və keyfiyyət səviyyəsi ölçülərək inkişaf səviyyəsi dinamik şəkildə qiymətləndirilə bilər. Bu indikatorlar əsasında bölgələr üzrə prioritet sahələr müəyyənəşdirilərək, resurs bölgüsü daha məqsədyönlü və ədalətli şəkildə həyata keçirilə bilər (World Travel & Tourism Council. 2024).

2.3 Mədəni irsin və biomüxtəlifliyin qorunması

Mədəni irsin və biomüxtəlifliyin qorunması müasir dövrdə qlobal və yerli səviyyədə prioritet məsələ kimi dəyərləndirilir. Mədəni irs bir xalqın tarixi, adət-ənənələri, memarlıq abidələri, folkloru və dili ilə bağlı olan qeyri-maddi və maddi dəyərlər toplusudur. Biomüxtəliflik isə canlı orqanizmlərin bitkilərin, heyvanların, mikroorqanizmlərin və onların təbii yaşayış mühitlərinin zənginliyini və müxtəlifliyini əhatə edir. Hər iki sahə insanlığın sosial, iqtisadi və ekoloji sabitliyinin təmin edilməsində mühüm rol oynayır. Qloballaşma, şəhərləşmə, sənayeləşmə və iqlim dəyişikliyi kimi proseslər bu irslərin və təbii sərvətlərin məhvinə və ya təhrifinə səbəb ola bilər. Bu səbəbdən mədəni irsin və biomüxtəlifliyin qorunması yalnız tarix və ekologiya baxımından deyil, həm də gələcək nəsillərin rifahı və dayanıqlı inkişaf baxımından həyati əhəmiyyət kəsb

edir. Qoruyucu tədbirlərin tətbiqi, maarifləndirmə və yerli icmaların bu prosesə fəal cəlb olunması mədəni və təbii dəyərlərin yaşadılması üçün əsas strategiyalardandır. Mədəni irsin və biomüxtəlifliyin qorunması sahəsində beynəlxalq təşkilatların, xüsusilə də UNESCO və BMT-nin Biomüxtəliflik üzrə Konvensiyasının rolu əvəzsizdir. Bu qurumlar dövlətləri milli səviyyədə hüquqi mexanizmlər yaratmağa, eləcə də bu sahələrdə davamlı siyasətlər formalaşdırmağa təşviq edir. Azərbaycanda da bu istiqamətdə bir sıra əhəmiyyətli addımlar atılmış, mədəni irs obyektlərinin dövlət reyestri hazırlanmış, milli parklar və qoruqlar yaradılmışdır. Qobustan Qayaüstü Rəsmləri, İçərişəhər və Şəki Xan Sarayı kimi mədəni irs nümunələri UNESCO tərəfindən tanınaraq beynəlxalq səviyyədə qoruma altına alınmışdır (Report.az. 2024, June 18).

Biomüxtəlifliyin qorunması sahəsində isə Xəzər dənizi ekosisteminin mühafizəsi, nadir flora və fauna növlərinin genetik fondunun qorunması istiqamətində layihələr həyata keçirilir. Eyni zamanda, ekoturizm kimi alternativ turizm formalarının inkişafı, həm biomüxtəlifliyin qorunmasına, həm də yerli əhalinin sosial-iqtisadi rifahının yüksəldilməsinə xidmət edir.

Bu mövzu təkcə elmi və akademik baxımdan deyil, həm də ictimai şüurun formalaşması və gələcək üçün məsuliyyət hissənin aşılması baxımından əhəmiyyətlidir. Cəmiyyətin hər bir üzvünün fərdlərin, icmaların, dövlət və qeyri-hökumət təşkilatlarının bu sahədə rolu və öhdəlikləri olmalıdır. Təhsildə, mediada və ictimai fəaliyyətlərdə mədəni və ekoloji dəyərlərin təbliği, itməkdə olan irsin və təbiətin gələcək nəsillərə ötürülməsi baxımından vacib rol oynayır.

Cədvəl 2.3: Mədəni İrsin və Biomüxtəlifliyin Qorunması üzrə Əsas Aspektlər və Azərbaycan Təcrübəsi

Aspekt	Təsviri	Tətbiq Nümunələri (Azərbaycan üzrə)	Mənbə
Mədəni irsin qorunması	Tarixi abidələr, memarlıq, folklor, dil, adət-ənənələrin qorunması	İçərişəhər, Şəki Xan Sarayı, Qobustan rəsmləri	UNESCO, Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi

Biomüxtəlifliyin qorunması	Canlı orqanizmlərin və ekosistemlərin müxtəlifliyinin və sabitliyinin qorunması	Hirkan Milli Parkı, Şahdağ, Qızılağac qoruğu	BMT Biomüxtəliflik Konvensiyası, IDEA İctimai Birliyi
Qanunvericilik və siyasət	Qoruma ilə bağlı milli və beynəlxalq hüquqi sənədlərin qəbul və tətbiqi	“Tarixi və mədəni abidələrin qorunması haqqında” Qanun	Azərbaycan Respublikası Milli Qanunvericilik Sistemi
Maarifləndirmə və təbliğat	Cəmiyyətin məlumatlandırılması, təhsil vasitəsilə şüurun artırılması	Mədəni irs festivalları, ekoloji təhsil proqramları	Azərbaycan Təhsil Nazirliyi, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi
Dayanıqlı turizm və ekoturizm	Təbii və mədəni dəyərlərin qorunaraq turizmə integrasiyası	Lahıc, Xınalıq, Quba ekoturizm marşrutları	Azərbaycan Turizm Bürosu, Ekoturizm Assosiasiyası

Mənbə: <https://mct.gov.az>

Cədvəl 2.3 də mədəni irsin və biomüxtəlifliyin qorunması sahəsində əsas aspektlər və onların Azərbaycandakı tətbiq nümunələri ümumiləşdirilmişdir. İlk olaraq, mədəni irsin qorunması başlığı altında tarixi abidələrin, folklorun və digər qeyri-maddi irs nümunələrinin qorunması qeyd olunur. Azərbaycan kontekstində bu istiqamətdə ən mühüm nümunələrdən biri İçərişəhər və Şəki Xan Sarayı kimi UNESCO-nun Dünya İrs Siyahısına daxil edilmiş obyektlərdir.

Biomüxtəlifliyin qorunması hissəsində isə təbiətə və ekosistemlərə aid olan resursların və canlı növlərinin mühafizəsi əsas diqqət mərkəzinə çəkilir. Hirkan, Şahdağ və Qızılağac kimi qoruq və milli parklar bu məqsədlə yaradılmış əsas ərazilərdir. Qanunvericilik və siyasət aspektində, mədəni və təbii irsin qorunmasına dair qəbul edilmiş milli qanunlar və beynəlxalq konvensiyalar qeyd edilir. “Tarixi və mədəni abidələrin qorunması haqqında” Qanun bu sahədə əsas hüquqi çərçivəni təşkil edir (Reuters. 2024, November 20).

Maarifləndirmə və təbliğat hissəsində cəmiyyətin məlumatlandırılması və təhsilin rolu vurğulanır. Xüsusilə məktəblərdə ekoloji biliklərin aşılması və irs festivalları bu istiqamətdə həyata keçirilən tədbirlər sırasındadır. Sonuncu sütunda isə dayanıqlı turizm və ekoturizmə diqqət yetirilir. Bu, mədəni və təbii sərvətlərin qorunaraq iqtisadi dəyərə çevrilməsi üçün vacib vasitədir. Azərbaycanın Lahıc, Xınalıq və Quba kimi regionlarında həyata keçirilən ekoturizm təşəbbüsləri buna misal göstərilə bilər.

III FƏSİL. AZƏRBAYCANDA YAŞIL TURİZMİN İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ VƏ ÇƏTİNLİKLƏR

3.1. Beynəlxalq təcrübələr və yaşıl turizmə yönəlik siyasətlər.

Beynəlxalq təcrübələr göstərir ki, yaşıl turizm davamlı inkişafın təmin olunmasında və təbii resursların mühafizəsində mühüm rol oynayır. Ümumdünya Turizm Təşkilatı (UNWTO) və digər beynəlxalq qurumlar davamlı turizmin təşviqi üçün bir sıra strategiyalar hazırlayıb. Bu strategiyalar ekoturizm, kənd turizmi və təbii irsin qorunmasını prioritet istiqamətlər kimi müəyyən edir.

Beynəlxalq səviyyədə həyata keçirilən əsas siyasətlərdən biri turizmin ekoloji, iqtisadi və sosial sahələrdə balanslı inkişafını təmin etməkdir. Bunun üçün milli parkların, qoruqların və təbiət ərazilərinin qorunması, tullantıların idarə olunması, ekoturizm marşrutlarının yaradılması və yerli icmaların turizm fəaliyyətlərinə inteqrasiyası ön plandadır.

Azərbaycan da beynəlxalq təcrübədən yararlanaraq, öz yaşıl turizm siyasətini formalaşdırır. Ümumdünya Turizm Təşkilatı ilə əməkdaşlıq çərçivəsində ekoturizm layihələri həyata keçirilir, milli parklar və qoruqlarda ekoloji təcrübələrin tətbiqi təşviq olunur. Beynəlxalq təcrübələrin öyrənilməsi və bu sahədə qlobal standartların tətbiqi Azərbaycanın yaşıl turizm potensialının inkişafına töhfə verir. Bu yanaşmalar ölkənin təbii və mədəni irsini qorumaqla yanaşı, turizm sektorunun iqtisadi dəyərini artırmağa da xidmət edir.

Yaşıl turizm qlobal səviyyədə davamlı inkişafın vacib komponenti kimi qəbul olunur. Ekoturizm, kənd turizmi, mədəni və təbii irsin qorunmasını əhatə edən yaşıl turizm, həm turistlər üçün unikal təcrübələr təqdim edir, həm də ətraf mühitin mühafizəsinə və yerli icmaların rifahına töhfə verir. Ümumdünya Turizm Təşkilatı (UNWTO) və digər beynəlxalq təşkilatlar bu sahədə irəliləyişlərə dəstək verən siyasət və strategiyalar hazırlayır.

Costa Rica-da milli parklar və biomüxtəlifliyin qorunması ekoturizmin mərkəzində durur. Ölkə ərazisinin təxminən 25%-i mühafizə olunan təbiət əraziləridir və bu zonalara giriş ciddi şəkildə tənzimlənir. Turistlərdən alınan

gəlirlərin bir hissəsi ətraf mühitin qorunmasına yönləndirilir. Kenya isə Afrika savannalarının və vəhşi təbiətin mərkəzi kimi tanınır. Burada safarilər və milli parklar sayəsində həm ekoloji maarifləndirmə həyata keçirilir, həm də yerli icmaların sosial-iqtisadi vəziyyəti yaxşılaşdırılır. Bhutan isə dünyada “Gross National Happiness” (Ümumi Milli Xoşbəxtlik) indeksi ilə tanınır və ekoturizm burada ekoloji və mədəni balans qoruyan dövlət siyasətinin əsas tərkib hissəsidir. Bhutan turist qəbuluna kvota qoyur və yalnız ekoloji məsuliyyətli turistlərə icazə verir.

Azərbaycan isə ekoloji resursları baxımından zəngin bir ölkə olmaqla yanaşı, bu sahədə sistemli inkişaf üçün hələ də müəyyən addımlar atmalıdır. Bölgələrin çoxunda meşə massivləri, təbii qoruqlar, çaylar, göllər və dağlıq relyef kimi ekoturizm üçün əlverişli resurslar mövcuddur. Lakin bu resursların dayanıqlı idarə olunması, ekoturizm məhsullarının brendləşdirilməsi və ekoloji maarifləndirmə sahəsində boşluqlar qalır. Qoruqlarda bələdçi sistemlərinin zəifliyi, infrastrukturun natamamlığı və məlumatlandırma çatışmazlığı bu sahənin inkişafını məhdudlaşdırır.

Strateji təkliflərə gəldikdə, ilk növbədə milli ekoturizm strategiyasının hazırlanması və onun regional inkişaf planları ilə inteqrasiya olunması vacibdir. Qoruqlarda və milli parklarda monitoring sistemləri gücləndirilməli, ekoloji maarifləndirmə proqramları genişləndirilməlidir. Yerli icmaların ekoturizmə cəlbi üçün dəstək mexanizmləri yaradılmalı, ekoloji təlimlər keçirilməli və sosial sahibkarlıq təşviq olunmalıdır. Eyni zamanda, beynəlxalq ekoturizm standartlarına uyğun akkreditasiya sistemləri tətbiq olunmalı, ekoloji etik kodekslər hazırlanmalı və turistlər üçün ekoloji davranış qaydaları rəsmiləşdirilməlidir (Almasov, N., & Orujov, E. 2025).

Azərbaycanın ekoloji potensialını beynəlxalq standartlara uyğun inkişaf etdirməklə, ölkə həm ətraf mühitin qorunmasına, həm də regional turizmin canlanmasına nail ola bilər. Bu məqsədlə dövlət, özəl sektor və vətəndaş

cəmiyyəti arasında kooperativ mexanizmlər qurulmalı və bu sahədə beynəlxalq təcrübə əsaslı pilot layihələr həyata keçirilməlidir.

Cədvəl 3.1: Ekoturizm Yanaşmalarının Müqayisəli Təhlili – Azərbaycan və Qabaqcıl Ölkələr

Ölkə	Əsas Yanaşma	Güclü Tərəflər	Çətinliklər / Məhdudiyyətlər
Azərbaycan	Regional ekoturizm resursları mövcuddur; dövlət dəstəyi başlanğıc mərhələsində	Təbii və mədəni müxtəliflik, potensial turizm marşrutları	İnfrastruktur zəifdir, ekoturizm qanunvericiliyi və idarəetmə mexanizmləri natamam
Costa Rica	Davamlı turizm siyasəti, milli parklar üzərində əsaslanan model	Yüksək ekoloji maarifləndirmə, təbii resursların qorunmasına yönələn investisiyalar	Yüksək turist axını səbəbindən bəzi bölgələrdə ekosistemlərə təzyiq
Kenya	Safarilər və vəhşi təbiət əsaslı kommersiya yönli ekoturizm	İcma əsaslı turizm, yerli iqtisadiyyata dəstək, zəngin fauna	Təhlükəsizlik və infrastrukturla bağlı çətinliklər
Bhutan	“Yüksək dəyər, aşağı təsir” siyasəti; turist qəbuluna kvota	Qanunla qorunan təbiət, ekoloji etik kodekslər, mədəni qoruma	Turist axını məhdudlaşdırıldığı üçün iqtisadi gəlir potensialı məhduddur

Mənbə: <https://doi.org/10.5822/978-1-61091-162-6>

Cədvəl 3.1 də Azərbaycan və ekoturizm sahəsində qabaqcıl sayılan üç ölkənin Costa Rica, Kenya və Bhutan ekoturizmə yanaşmalarını müqayisəli şəkildə təqdim edir və onların güclü tərəfləri ilə yanaşı qarşılaşdıqları məhdudiyyətləri də göstərir.

Azərbaycan hal-hazırda ekoturizm potensialı yüksək olan, lakin bu sahədə institusional və infrastruktur baxımından inkişaf mərhələsində olan bir ölkədir. Dağlıq, meşəlik və qoruq əraziləri baxımından zəngin olsa da, ekoturizm fəaliyyətlərinin koordinasiyası və idarə olunması tam formalaşmayıb. Bu, milli strategiyanın olmaması, turizm obyektlərində infrastruktur çatışmazlığı və peşəkar ekobələdçilərin azlığı ilə bağlıdır.

Costa Rica isə dünya miqyasında ekoturizmin uğurlu nümunəsi kimi tanınır. Ölkənin ərazisinin dördüdə birinin milli park və qoruqlardan ibarət olması, turist gəlirlərinin təbiətin qorunmasına yönəldilməsi və yüksək ekoloji

maarifləndirmə səviyyəsi bu sahədə sabit bir ekosistemin formalaşmasına şərait yaradır. Lakin turizmin kütləviləşməsi bəzi ərazilərdə ekoloji təzyiqə səbəb olur. Kenya daha çox kommersiyalaşdırılmış ekoturizm modelinə malikdir. Safarilər və vəhşi təbiətə əsaslanan turizm fəaliyyəti yerli icmalar üçün həm gəlir mənbəyidir, həm də təbiətin qorunması ilə bağlı bir təşviqdir. Bununla belə, ölkədə bəzi bölgələrdə təhlükəsizlik və infrastruktur çatışmazlığı turizm axınını məhdudlaşdırır (İbrahimova, S. V., Mamedova, S. B., & Temirova, Z. 2025).

Bhutan isə fərqli bir yanaşma ilə çıxış edir: ölkə yalnız ekoloji məsuliyyətli turistləri qəbul etməklə ekosistemə minimum təsir prinsipi ilə işləyir. Bu, həm təbiətin qorunmasını təmin edir, həm də turizmi yüksək keyfiyyətli xidmətlər üzərində qurmağa şərait yaradır. Lakin bu model gəlir baxımından məhdudiyyət yaradır və turist sayını az saxlayır.

Cədvəl 3.1 göstərir ki, Azərbaycanın ekoturizm siyasəti beynəlxalq təcrübələrdən öyrənmək və onları yerli kontekstə uyğunlaşdırmaqla daha sistemli və effektiv ola bilər. Dövlət səviyyəsində strategiyaların hazırlanması, icmaların cəlb olunması və ekoturizm marşrutlarının hazırlanması bu sahənin inkişafına ciddi təkan verə bilər.

1. Kosta Rika - Ekoturizmin Mükəmməl Modeli:

Kosta Rika ekoturizm sahəsində dünya liderlərindən biri hesab olunur. Ölkənin milli parklarının və təbiət qoruqlarının 25%-dən çoxu mühafizə olunur və turistlərə biomüxtəlifliyi qorumaq şərti ilə unikal təcrübələr təqdim edir. Kosta Rika həm də karbon neytrallığını təmin etmək məqsədilə ekoturizmdən əldə edilən gəlirləri təbii resursların mühafizəsinə yönəldir.

2. Yeni Zelandiya - davamlı turizm strukturu:

Yeni Zelandiyada yaşıl turizm davamlılıq prinsipləri əsasında inkişaf etdirilib. "100% Pure New Zealand" brendi turistlərə ölkənin təbii gözəlliklərini qorumaqla tanıtmaya məqsədi daşıyır. Burada milli parklar, yürüş yolları və yerli icmaların inteqrasiya olunduğu layihələr ekoturizmi dəstəkləyir.

3. Norveç - təbii irsin qorunması:

Norveçdə fjordlar və qütb mənzərələri yaşıl turizmin əsas obyektləridir. Ölkə, turist axınını tənzimləməklə və yenilənə bilən enerji istifadəsi ilə ekoloji təsiri minimuma endirməyi hədəfləyir. Norveçdə yerli icmaların turizm fəaliyyətlərinə inteqrasiyası davamlı inkişaf üçün əsas sayılır.

4. Bhutan - yüksək gəlirli, az sayda turist:

Bhutan "Yüksək dəyər, aşağı təsir" siyasətini tətbiq edərək turizmdən gəliri artırır və təbiətə minimal təsir göstərməyə çalışır. Turistlərdən alınan yüksək rüsumlar təbii resursların və mədəni irsin qorunmasına yönəldilir.

5. İslandiya - turist maarifləndirməsi və təbii resursların idarə edilməsi:

İslandiya təbii irsini qorumaq üçün turistlər arasında maarifləndirmə kampaniyaları keçirir. Vulkanik mənzərələr, geotermal sahələr və milli parklar diqqətlə qorunur və turist axını tənzimlənir.

Beynəlxalq təcrübələrin əsas prinsipləri:

1. Davamlı infrastruktur: Turizm infrastrukturunu ətraf mühitə minimal təsir göstərəcək şəkildə planlaşdırılır və tikilir.

2. Yerli icmaların inteqrasiyası: Yerli əhali turizm fəaliyyətlərinə cəlb olunur və turizmdən iqtisadi fayda görür.

3. Təbii və mədəni irsin qorunması: Milli parklar, qoruqlar və tarixi abidələr davamlı şəkildə qorunur və turizmin təsirindən müdafiə olunur.

4. Maarifləndirmə: Turistlərə təbii resursların qorunması və davamlı turizm prinsipləri barədə məlumat verilir.

Azərbaycan üçün nümunələr

Qlobal təcrübələr göstərir ki, Azərbaycanın Hirkan, Şahdağ və Göygöl kimi milli parkları yaşıl turizm üçün böyük potensiala malikdir. Yuxarıda sadalanan ölkələrin təcrübəsindən yararlanaraq, turist axınını tənzimləmə, milli parkların infrastrukturunu təkmilləşdirmə və yerli icmaların turizm fəaliyyətlərinə inteqrasiyasını təşviq etməklə, ölkənin yaşıl turizm sahəsindəki imkanları daha da genişləndirilə bilər.

Yaşıl turizmin global təcrübələri təbii resursların mühafizəsi və davamlı turizmin təmin edilməsi üçün nümunəvi modellər təqdim edir. Azərbaycan bu modellərdən yararlanaraq öz turizm sektorunda innovativ və davamlı yanaşmaları tətbiq edə bilər.

3.2. Dünya Turizm Təşkilatının (UNWTO) tövsiyələri

Ümumdünya Turizm Təşkilatı (UNWTO) turizmin global inkişafı və davamlılığı sahəsində fəaliyyət göstərən əsas beynəlxalq qurumdur. Təşkilatın tövsiyələri turizm sənayesinin ekoloji, iqtisadi və sosial sahələrdə balanslı inkişafını təmin etməyi hədəfləyir. UNWTO-nun əsas tövsiyələri turizmin davamlı inkişafını təşviq etmək, turizm sektorunda resursların səmərəli idarə olunmasını təmin etmək və yerli icmaların turizm fəaliyyətlərinə inteqrasiyasını dəstəkləməyə yönəlib.

UNWTO-nun əsas tövsiyələri:

1. Davamlı turizm yanaşması: UNWTO, turizm fəaliyyətlərinin ekoloji təsirini azaltmağı və təbii resursların mühafizəsini prioritet olaraq müəyyən edir. Təşkilat milli parklar, qoruqlar və digər xüsusi mühafizə olunan ərazilərdə turizm fəaliyyətlərinin ekoloji tarazlığı qoruyacaq şəkildə təşkil edilməsini tövsiyə edir. Bununla yanaşı, karbon izini azaltmaq və ekoloji təmiz enerji mənbələrindən istifadəni təşviq edir.

2. Yerli icmaların rolunun gücləndirilməsi: UNWTO, turizm fəaliyyətlərində yerli icmaların fəal iştirakını və onlara iqtisadi fayda təmin edilməsini tövsiyə edir. Yerli icmalar turizm fəaliyyətlərinin bir hissəsi olaraq iş yerləri ilə təmin edilməli və onların yerli mədəniyyət və ənənələrini qorumaq üçün dəstək göstərilməlidir.

3. Tullantıların idarə edilməsi: Təşkilat turizm məkanlarında tullantıların idarə olunması üçün müasir sistemlərin tətbiqini tövsiyə edir. Xüsusilə, milli parklar və qoruqlarda tullantıların azaldılması, təkrar emal sistemlərinin qurulması və turistlər arasında bu mövzuda maarifləndirmə kampaniyalarının keçirilməsi əsas hədəflərdən biridir.

4. **Mədəni irsin qorunması:** UNWTO, turizm fəaliyyətlərinin mədəni irsə mənfi təsir göstərməməsi üçün tədbirlər görməyi tövsiyə edir. Tarixi və mədəni abidələrin qorunması, bərpası və davamlı istifadə prinsiplərinə uyğunlaşdırılması əsas prioritetlər sırasındadır.

5. **Texnologiyanın integrasiyası:** UNWTO, rəqəmsal texnologiyaların turizm sektoruna tətbiqini təşviq edir. Xüsusilə, turistlərin yönləndirilməsi, məlumatlandırılması və təbii resursların səmərəli idarə edilməsi üçün naviqasiya sistemləri və məlumat platformalarının yaradılmasını tövsiyə edir.

6. **Maarifləndirmə və təhsil:** Təşkilat turizm sənayesində çalışan işçilərin, bələdçilərin və idarəçilərin davamlı turizm prinsiplərinə dair biliklərini artırmaq üçün təlim və maarifləndirmə proqramlarının həyata keçirilməsini dəstəkləyir. Turistlərin də davamlı turizm prinsipləri barədə məlumatlandırılması vacibdir.

7. **Turizm statistikasını və monitorinq:** UNWTO turizm fəaliyyətlərinin ekoloji və iqtisadi təsirlərinin effektiv şəkildə ölçülməsi və monitorinqi üçün müasir statistika sistemlərinin yaradılmasını tövsiyə edir. Bu yanaşma turizmin inkişafını idarə etmək və problemləri erkən mərhələdə həll etmək üçün əsasdır.

Azərbaycan üçün UNWTO tövsiyələrinin əhəmiyyəti

Azərbaycan UNWTO-nun üzvü olaraq bu tövsiyələrdən yararlanır və öz turizm siyasətini təşkilatın davamlı inkişaf prinsiplərinə uyğunlaşdırmağa çalışır. Milli parklar və qoruqların mühafizəsi, yerli icmaların turizmdən faydalanmasının artırılması və turizm fəaliyyətlərinin ekoloji təsirinin azaldılması Azərbaycan turizm strategiyasında əsas prioritetlərdir. Təşkilatın dəstəyi ilə həyata keçirilən təlimlər, layihələr və təşəbbüslər ölkənin turizm potensialını daha da gücləndirir.

Dünya Turizm Təşkilatının tövsiyələri davamlı turizm yanaşmasının tətbiqində global bir yol xəritəsi təqdim edir. Azərbaycan kimi ölkələr bu tövsiyələri öz milli strategiyalarına integrasiya edərək həm təbii və mədəni irsi qoruyur, həm də turizmi ölkə iqtisadiyyatının vacib bir sahəsinə çevirir.

3.3 TƏKLİFLƏR

Azərbaycanda yaşıl turizmin inkişafı ekoloji tarazlığın qorunması, regionların sosial-iqtisadi inkişafı və dayanıqlı turizm modelinin qurulması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu sahənin daha da inkişaf etdirilməsi üçün aşağıdakı təkliflər irəli sürülə bilər:

1. Ekoturizm infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi

- Milli parklar, qoruqlar və ekoloji turizm mərkəzlərində müasir və ekoloji cəhətdən davamlı infrastruktur qurulmalıdır.
- Dağlıq və meşəlik ərazilərdə ekoturizm marşrutları yaradılmalı, xüsusi piyada yolları, velosiped zolaqları və düşərgə yerləri təşkil edilməlidir.
- Alternativ enerji mənbələrindən istifadə edilərək turizm obyektlərinin ekoloji təsiri minimuma endirilməlidir.

2. Yerli icmaların ekoturizmə cəlb edilməsi

- Yerli əhali üçün ekoturizm sahəsində təlimlər təşkil edilməli, onların ekoloji turizm xidmətləri göstərməsi dəstəklənməlidir.
- Kənd turizmi və etnoturizm çərçivəsində yerli məhsulların və əl işlərinin satışı təşviq edilməlidir.
- Yerli sahibkarlara ekoturizm sahəsində biznes qurmaq üçün maliyyə vəsaitləri və güzəştli kreditlər verilməlidir.

3. Ekoloji maarifləndirmə və təbliğat işlərinin gücləndirilməsi

- Ekoloji şüurun artırılması üçün yerli əhali və turistlər üçün maarifləndirmə proqramları həyata keçirilməlidir.
- Təhsil müəssisələrində ekoturizm və ekoloji məsuliyyət haqqında dərslər və seminarlar təşkil edilməlidir.
- Turistlər üçün ekoloji davranış qaydalarını izah edən təlimatlar və məlumat lövhələri yerləşdirilməlidir.

4. Qanunvericiliyin və ekoloji turizm siyasətinin gücləndirilməsi

- Ekoturizmin inkişafı üçün hüquqi baza gücləndirilməli, ekoturizm fəaliyyətini təşviq edən qanun və qaydalar qəbul edilməlidir.

- Ekoturizm obyektlərinin fəaliyyətinə nəzarət mexanizmləri yaradılmalı, ətraf mühitə ziyan vuran turizm fəaliyyətləri məhdudlaşdırılmalıdır.

- Qoruq və milli park ərazilərində kütləvi turizm tədbirlərinin qarşısı alınmalı, ekoloji həssas ərazilərdə yalnız davamlı turizm fəaliyyətlərinə icazə verilməlidir.

5. Yaşıl turizm marşrutlarının və məhsullarının inkişafı

- Azərbaycanda mövcud olan ekoturizm potensialı təhlil edilərək yeni yaşıl turizm marşrutları hazırlanmalıdır.

- Qafqaz dağları, meşə massivləri, su hövzələri və milli parklar üzrə xüsusi turizm paketləri təklif olunmalıdır.

- Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı məhsullarının tanınması və turistlərə təqdim edilməsi üçün “eko-bazar”lar yaradılmalıdır.

6. Beynəlxalq əməkdaşlığın genişləndirilməsi

- Ekoturizm sahəsində beynəlxalq təcrübədən yararlanmaq üçün xarici ölkələrlə əməkdaşlıq əlaqələri gücləndirilməlidir.

- Azərbaycan ekoturizm potensialının beynəlxalq sərgilərdə və forumlarda tanınması təmin olunmalıdır.

- Xarici ekoturizm mütəxəssisləri ilə birgə seminar və layihələr təşkil edilməlidir.

7. Alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə

- Ekoturizm obyektlərində günəş panelləri, külək generatorları və digər alternativ enerji mənbələrindən istifadənin təşviq edilməsi vacibdir.

- Su və enerji sərfiyyatını minimuma endirmək üçün ekoloji standartlara cavab verən texnologiyalar tətbiq olunmalıdır.

- Turizm komplekslərində tullantıların idarə olunması sistemi qurulmalı və plastik istifadəsi minimuma endirilməlidir.

Nəticə etibarilə, Azərbaycanda yaşıl turizmin inkişaf etdirilməsi ekoloji davamlılıq, yerli icmaların sosial rifahı və regionların iqtisadi inkişafı baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu təkliflərin həyata keçirilməsi ölkədə ekoloji

turizmin geniş yayılmasını təmin edərək, Azərbaycanın unikal təbiətinin və mədəni irsinin qorunmasına töhfə verəcəkdir.

NƏTİCƏ

Azərbaycanın “yaşıl turizm” potensialı ölkənin zəngin təbii resursları, mədəni müxtəlifliyi və ekoloji cəhətdən cəlbedici coğrafiyası ilə sıx bağlıdır. Müxtəlif iqlim qurşaqlarına və relyef xüsusiyyətlərinə malik olan bölgələr Şəki-Zaqatala, Lənkəran-Astara, Quba-Qusar və Dağlıq Qarabağ bölgələri yaşıl turizm üçün əlverişli məkana çevrilir. Bu ərazilərdə yerləşən meşələr, dağlar, təbii parklar, çaylar və göllər ekoturizm, kənd turizmi və macəra turizmi kimi alternativ turizm növlərinin inkişafına şərait yaradır. Eyni zamanda yerli icmaların həyat tərz, milli mətbəx, xalq sənətkarlığı və etnoqrafik irs turistlərin diqqətini çəkən əsas elementlərdəndir.

Əldə olunan müşahidələr və təhlillər göstərir ki, Azərbaycan yaşıl turizmi inkişaf etdirmək üçün həm təbii, həm də institusional potensiala malikdir. Dövlətin son illərdə qəbul etdiyi strategiyalar, məsələn, "Azərbaycan Respublikasında turizmin inkişafına dair 2022–2026-cı illər üçün Dövlət Proqramı" ekoturizmin təşviqi və regional inkişafın gücləndirilməsi baxımından mühüm addım hesab olunur. Lakin bu sahədə bəzi sistemli problemlər infrastrukturun yetersizliyi, ekoloji təhsilin zəifliyi, turizm fəaliyyətinin hüquqi çərçivəsində qeyri-müəyyənlik və maliyyələşmə problemləri – davam etməkdədir. Bu, yerli icmaların turizmdən qazanc əldə etməsini və bu prosesdə aktiv iştirakını məhdudlaşdırır.

Beynəlxalq təcrübəyə əsaslanaraq, Azərbaycanda yaşıl turizmin uğurla inkişaf etməsi üçün davamlılıq prinsipinə əsaslanan və çoxsahəli əməkdaşlığa söykənən modellərin tətbiqi zəruridir. Bu, yerli idarəetmə orqanlarının, qeyri-hökumət təşkilatlarının, turizm operatorlarının və icmaların birgə fəaliyyətini tələb edir. Eyni zamanda, regionlarda "yaşıl marşrutlar", "eko-kəndlər", "biomüxtəliflik parkları" kimi konsepsiyaların yaradılması həm ekoloji şüurun

artmasına, həm də alternativ iqtisadi gəlir mənbələrinin formalaşmasına təkan verə bilər. Rəqəmsallaşmanın da yaşıl turizm sahəsində tətbiqi (mobil tətbiqlər, onlayn marşrut planlaşdırıcıları, virtual təbiət turları və s.) daha geniş auditoriyaya çıxış üçün vacib vasitədir.

Azərbaycanın yaşıl turizm sahəsindəki potensialı həm təbiətə dayanıqlı, həm də sosial-iqtisadi baxımdan inklüziv inkişaf modeli yaratmaq üçün əsaslı imkanlar təqdim edir. Əgər bu sahədə koordinasiyalı strategiyalar və davamlı investisiya təşəbbüsləri davam etdirilərsə, ölkə regionlarının özünəməxsus ekoloji, mədəni və sosial kapitalı daha geniş miqyasda tanındılar və yerli əhəlinin rifahına da müsbət təsir göstərər. Bu isə Azərbaycanın qlobal miqyasda yaşıl və məsuliyyətli turizm xəritəsində öz yerini daha möhkəm tutmasına şərait yaradacaq.

Yaşıl turizm təkcə iqtisadi sahə deyil, həm də ekoloji balansın qorunması, kənd icmalarının sosial cəlb olunması və Azərbaycanın beynəlxalq turizm brendi kimi mövqeyinin gücləndirilməsi baxımından strateji əhəmiyyət daşıyan bir istiqamətdir. Gələcəkdə bu sahəyə daha çox akademik tədqiqatlar, ictimai müzakirələr və peşəkar turizm planlaması yönəldildiyi halda, Azərbaycan yaşıl turizm üzrə Cənubi Qafqazda nümunəvi modelə çevrilə bilər.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Bayramli, G. (2024). Sustainable development of tourism in Azerbaijan: Current situation, problems and solution. *Revista de Gestão Social e Ambiental*, 18(4), e05816. <https://doi.org/10.24857/rgsa.v18n4-104>
rgsa.openaccesspublications.org
2. Liu, Y., & Suk, S. (2022). Influencing factors of Azerbaijan and China's sustainable tourism development strategy under the One Belt One Road Initiative. *Sustainability*, 14(1), 187. <https://doi.org/10.3390/su14010187>
[MDPI](https://www.mdpi.com)
3. Möhbəliyev, F. F. (2020). Azərbaycanca turizm bazarı və aqroturizmin inkişaf perspektivləri. *Əmək və Sosial Münasibətlər Jurnalı*, (1), 72–79. au.edu.az+1rgsa.openaccesspublications.org+1
4. Soltanova, H. (2009). Ecological tourism: Nature and development directions. *Baku University News*, (3), 211. rgsa.openaccesspublications.org+1MDPI+1
5. Gasimli, V. (2022). *Green economy*. Baku: Azprint Publishing. rgsa.openaccesspublications.org+1Academia+1
6. Strategic Road Map on the Development of Specialized Tourism Industry in the Republic of Azerbaijan. (2016). <https://president.az/articles/22134>
rgsa.openaccesspublications.org+1Academia+1
7. Aliyeva, L. Z., & Rzayeva, S. M. (2020). The main directions of the development of tourism in the economy of Azerbaijan. In *Economic and Social Development: Book of Proceedings* (Vol. 2, pp. 663–673). rgsa.openaccesspublications.org
8. Elgün, İ., & İbrahimov, İ. (2021). Yaşıl turizm və onun ölkəmizdə tətbiqi. In *Turizm sektorunda rəqəmsal transformasiya və davamlılıq siyasətləri* (pp. 8–12). [Scribd](https://www.scribd.com)
9. The prospects in the promotion of green tourism in Azerbaijan: The case of Guba-Khachmaz economic region. (2022).

[ResearchGate+1rgsa.openaccesspublications.org+1](https://www.researchgate.net/publication/353111111)

10. Tourism in Azerbaijan. (2025). In Wikipedia.
https://en.wikipedia.org/wiki/Tourism_in_Azerbaijan
rgsa.openaccesspublications.org/2VikiPediya+2MDPI+2
11. Ibrahimova, S. V., Mamedova, S. B., & Temirova, Z. (2025). Problems and prospects of sustainable development of mountain tourism in modern conditions. *BIO Web of Conferences*, 72, 03013.
<https://doi.org/10.1051/bioconf/20257203013> [Bio Conferences](#)
12. Almasov, N., & Orujov, E. (2025). Prospects for the development of mountain tourism in Azerbaijan. *BIO Web of Conferences*, 72, 03004.
<https://doi.org/10.1051/bioconf/20257203004> [Bio Conferences](#)
13. Akhundova, N. (2022). The impact of tourism on the intersectoral development in Azerbaijan. *WSEAS Transactions on Environment and Development*, 18, 725–735. <https://doi.org/10.37394/232015.2022.18.68>
[wseas.com](https://www.wseas.com)
14. Hasanli, A. N. (2022). Historical basis of tourism development in Azerbaijan. *International Journal of Tourism*, 7(1), 10–15.
[https://www.iaras.org/iaras/filedownloads/ijt/2022/018-0002\(2022\).pdf](https://www.iaras.org/iaras/filedownloads/ijt/2022/018-0002(2022).pdf)
[IARAS](#)
15. Dargahov, V. (2022). Prospects of using the tourism potential of the liberated territories from the point of view of ecotourism. *Journal of Geology, Geography and Geoecology*, 31(3), 456–462. [Academia](#)
16. Azerbaijan Tourism Board. (n.d.). Sustainable tourism strategy.
<https://azerbaijan.travel/sustainable-tourism-strategy> [Azerbaijan.Travel](#)
17. Caliber.az. (2024). Azerbaijan's green tourism initiatives: From mountains to volcanoes. <https://caliber.az/en/post/azerbaijan-s-green-tourism-initiatives> [Caliber.Az](#) | [Новости Азербайджана и мира](#)

18. ResearchGate. (2022). The prospects in the promotion of green tourism in Azerbaijan: The case of Guba-Khachmaz economic region. <https://www.researchgate.net/publication/362839709> ResearchGate
19. Travel and Tour World. (2025). Azerbaijan's Gakh District charts a sustainable future in tourism with new development plan aimed at regional uplift and global appeal. <https://www.travelandtourworld.com/news/article/azerbaijans-gakh-district-charts-a-sustainable-future-in-tourism-with-new-development-plan-aimed-at-regional-uplift-and-global-appeal/> travelandtourworld.com
20. Reuters. (2024, November 20). More than 50 countries sign UN sustainable tourism declaration. <https://www.reuters.com/sustainability/more-than-50-countries-sign-un-sustainable-tourism-declaration-2024-11-20/> Reuters
21. Almasov, N., & Orujov, E. (2025). Prospects for the development of mountain tourism in Azerbaijan. *BIO Web of Conferences*, 72, 03004. <https://doi.org/10.1051/bioconf/20257203004>
22. Ibrahimova, S. V., Mamedova, S. B., & Temirova, Z. (2025). Problems and prospects of sustainable development of mountain tourism in modern conditions. *BIO Web of Conferences*, 72, 03013. <https://doi.org/10.1051/bioconf/20257203013>
23. Akhundova, N. (2022). The impact of tourism on the intersectoral development in Azerbaijan. *WSEAS Transactions on Environment and Development*, 18, 725–735. <https://doi.org/10.37394/232015.2022.18.68>
24. Dargahov, V. (2022). Prospects of using the tourism potential of the liberated territories from the point of view of ecotourism. *Journal of Geology, Geography and Geoecology*, 31(3), 456–462.
25. Liu, Y., & Suk, S. (2022). Influencing factors of Azerbaijan and China's sustainable tourism development strategy under the One Belt One Road Initiative. *Sustainability*, 14(1), 187. <https://doi.org/10.3390/su14010187>

- 26.Dargahov, V. (2023). Prospects of using the tourism potential of the liberated territories from the point of view of ecotourism. *Journal of Geology, Geography and Geoecology*, 32(2), 123–130. <https://geology-dnu.dp.ua/index.php/GG/article/view/1010>
- 27.World Travel & Tourism Council. (2024). Azerbaijan's travel & tourism sector set for strong recovery in 2024. <https://wttc.org/news/azerbaijans-travel-and-tourism-sector-set-for-strong-recovery-in-2024>
- 28.Report.az. (2024, June 18). Azerbaijan: ambitious plans to develop green tourism. [https://report.az/en/tourism/azerbaijan-ambitious-plans-to-develop-green-tourism/Report Informasiya Agentliyi](https://report.az/en/tourism/azerbaijan-ambitious-plans-to-develop-green-tourism/Report%20Informasiya%20Agentliyi)
- 29.Reuters. (2024, November 20). More than 50 countries sign UN sustainable tourism declaration. [https://www.reuters.com/sustainability/more-than-50-countries-sign-un-sustainable-tourism-declaration-2024-11-20/:contentReference\[oaicite:35\]{index=35}](https://www.reuters.com/sustainability/more-than-50-countries-sign-un-sustainable-tourism-declaration-2024-11-20/:contentReference[oaicite:35]{index=35})
- 30.Azerbaijan Tourism Board. (n.d.). Azerbaijan's sustainable tourism development strategy. [https://azerbaijan.travel/sustainable-tourism-strategy:contentReference\[oaicite:38\]{index=38}](https://azerbaijan.travel/sustainable-tourism-strategy:contentReference[oaicite:38]{index=38})
- 31.Azerbaijan Tourism Board. (n.d.). Azerbaijan's sustainable tourism development strategy. <https://azerbaijan.travel/sustainable-tourism-strategy>
- 32.Hajiyev, B. (2023). Prospects for the development of ecotourism in the Republic of Azerbaijan. *Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University Series: Economy and Management*, 32(71), 71–75. <https://doi.org/10.32838/2523-4803/71-2-11conference.oikosinstitut.org>
- 33.Mammadova, U. (2024). Caspian-sea ecotourism potential: Sustainable development and conservation perspectives. *BIO Web of Conferences*, 136, 04006. <https://doi.org/10.1051/bioconf/202413604006>

34. Almasov, N., & Orujov, E. (2025). Prospects for the development of mountain tourism in Azerbaijan. *BIO Web of Conferences*, 151, 03004. <https://doi.org/10.1051/bioconf/202515103004>
35. Namazov, R. (2021). The role of nature-based tourism: The case of Azerbaijan [Master's thesis, Uppsala University]. ResearchGate. https://www.researchgate.net/publication/360223755_The_role_of_nature-based_tourism_The_case_of_Azerbaijan
36. Huseyn, A., & Abasova, Y. (2024). Ecological entrepreneurship: Empirical research on the sustainable development of ecotourism in Azerbaijan. *Collection of Papers New Economy*, 2(1). <https://doi.org/10.61432/CPNE0201001h>
37. Almasov, N., & Orujov, E. (2025). Prospects for the development of mountain tourism in Azerbaijan. *BIO Web of Conferences*, 151, 03004. <https://doi.org/10.1051/bioconf/202515103004>
38. Mammadova, U. (2024). Caspian-sea ecotourism potential: Sustainable development and conservation perspectives. *BIO Web of Conferences*, 136, 04006. <https://doi.org/10.1051/bioconf/202413604006>
39. Dargahov, V. (2023). Prospects of using the tourism potential of the liberated territories from the point of view of ecotourism. *Journal of Geology, Geography and Geoecology*, 32(2), 123–130. <https://geology-dnu.dp.ua/index.php/GG/article/view/1010>
40. Huseyn, A., & Abasova, Y. (2024). Ecological entrepreneurship: Empirical research on the sustainable development of ecotourism in Azerbaijan. *Collection of Papers New Economy*, 2(1). <https://doi.org/10.61432/CPNE0201001h>
41. Tahir, Z. I., & Rafiq, G. N. (2021). Sustainable development of the tourism industry in Azerbaijan. *Universidad y Sociedad*, 13(1), 43–50. https://www.researchgate.net/publication/354374532_Sustainable_development_of_the_tourism_industry_in_Azerbaijan

42. Azerbaijan Tourism Board. (n.d.). Azerbaijan's sustainable tourism development strategy. <https://azerbaijan.travel/sustainable-tourism-strategy>
43. World Travel & Tourism Council. (2024). Azerbaijan's travel & tourism sector set for strong recovery in 2024. <https://wttc.org/news/azerbaijans-travel-and-tourism-sector-set-for-strong-recovery-in-2024>
44. Global Sustainable Tourism Council. (2024). Azerbaijan joins and signs MOU with GSTC. <https://www.gstcouncil.org/azerbaijan-joins-and-signs-mou-with-gstc/>
45. Turbandazada, T. (2025, April 23). Azerbaijan's sustainable tourism practices showcased at int'l summit. *Report.az*. <https://report.az/en/amp/tourism/azerbaijan-s-sustainable-tourism-practices-showcased-at-int-l-summit/>
46. Reuters. (2024, November 20). More than 50 countries sign UN sustainable tourism declaration. <https://www.reuters.com/sustainability/more-than-50-countries-sign-un-sustainable-tourism-declaration-2024-11-20/>
47. Almasov, N., & Orujov, E. (2025). Prospects for the development of mountain tourism in Azerbaijan. *BIO Web of Conferences*, 151, 03004. <https://doi.org/10.1051/bioconf/202515103004>
48. Mammadov, R., & Eynalov, H. (2013). The development of ecotourism in the world: Azerbaijan case. *8th Silk Road International Conference*. SSRN. <https://ssrn.com/abstract=2357950>
49. State Tourism Agency of Azerbaijan. (2023). Azerbaijan tourism strategy 2023–2026. <https://www.tourismboard.az/storage/2023/01/31/QDhsrsfn4g3yF5hsbsCjRqSYUcZi6H02TFpltVkT.pdf> Azerbaijan Tourism Board
50. World Travel & Tourism Council. (2024). Azerbaijan's travel & tourism sector set for strong recovery in 2024. <https://wttc.org/news/azerbaijans-travel-and-tourism-sector-set-for-strong-recovery-in-2024>